

OP WACHT BIJ HET ERF

Jeugdbewegingen en historisch besef in Vlaanderen, 1920-1965

MARNIX BEYEN*

DE JEUGD DRAAGT DE TOEKOMST IN ZICH, ZO HOORT MEN VAAK. DESONDANKS – OF JUUST OM DIE REDEN – KRIJGT ZIJ STEEDS WEER DE OPDRACHT HET VERLEDEN NIET TE VERGETEN. WORDT DE KENNIS VAN HET VERLEDEN TEGENWOORDIG VOORAL BESCHOUWD ALS EEN VOORWAARDE OM AFSTAND TE KUNNEN NEMEN VAN SLECHTE VOORBEELDEN, DAN WAS DAT TIJDENS HET INTERBELLUM EN TOT IN DE JAREN ZESTIG RADICAAL ANDERS : DE JEUGD DIENDE ZICH NIET SLECHTS TE LATEN INSPIREREN DOOR DE GROTE VOORoudERS, ZIJ MOEST DE DODEN OOK EFFECTIEF IN ZICHZELF LATEN HERLEVEN. EEN DERGELIJKE INTIEME BAND MET HET VERLEDEN WERD NIET IN DE EERSTE PLAATS DOOR DE SCHOLEN AANGEPREZEN, MAAR MEER NOG DOOR DE JEUGDBEWEGINGEN, WAARVAN DE OORSPRONG ROND DE EEUWWISSELING NAUW SAMENHING MET HET DOOR VELEN GEKOESTERDE VERLANGEN OM DE MAATSCHAPPIJ TE ‘RETRADITIONALISEREN’. IN VLAANDEREN TOONDEN MET NAME DE KATHOLIEKE EN VLAAMS-NATIONALISTISCHE JEUGDBEWEGINGEN ZICH VURIGE PLEITBEZORGERS VAN DEZE ANTIMODERNE OMGANG MET HET VERLEDEN.

Sinds de jaren zeventig stellen onderwijsspecialisten en historici in zowat heel de westerse wereld met lede ogen vast dat de geschiedenis haar traditionele functie als opvoedingsinstrument verliest ¹. De jeugd kent de geschiedenis niet meer, zo luidt de klacht, en kan daarom ook geen lessen trekken uit het verleden. De bezorgdheid waarmee dit proces wordt gadeslagen, heeft een dubbele, en tot op zekere hoogte contradictorische oorsprong. Enerzijds spruit zij voort uit de bekommernis om de democratische en tolerante fundamenten van de westerse samenleving te vrijwaren van totalitaire tendensen; anderzijds echter wordt zij aangedreven door de vrees voor het teloorgaan van de door vele generaties voorouders opgebouwde ‘Europese erfenis’ – of nog, van de ‘erflaters’-gedachte die sinds de Renaissance de grondslag heeft gevormd van het humaniora-ideaal ². Progressief-democratische en cultuurpessimistische motivaties vloeien dus samen in de alarmkreten over het tanend historisch bewustzijn van de jeugd.

Aangezien als hoofdschuldige voor het heersende ‘historisch analfabetisme’ doorgaans het geschiedenisonderwijs – en de daarvoor bevoegde overheden – wordt aangewezen, verwacht men ook alle hoop op beterschap vanuit die hoek ³. Didactische en curriculaire vernieuwingen dienen ervoor te zorgen dat de geschiedenis weer aantrekkelijk én

-
- 1 Voor een vroege en gedistantieerde diagnose van dit fenomeen, zie : JOSEPH A. DIORIO, “The decline of history as a tool of moral training”, in *History of Education Quarterly*, 1985 (25), p. 71-101. Voor meer recente klachten in dit verband, zie : KRIS DE BOEL, “Het falend historisch bewustzijn”, in *Tertio*, 21.VI.2000, 12; M. VAN BUSSEM, “Voor wie het verleden niet kent, is het heden een raadsel”, column op de website van de Universiteit van Amsterdam ([http : //www.uva.nl](http://www.uva.nl)).
 - 2 Over het erflaters-ideaal als grondslag van de humaniora-traditie, zie onder meer H.L. WESSELING, “Bint en Boddens. De toekomst van de algemene ontwikkeling”, in Id., *Alles naar wens. Tien voordrachten over cultuur, geschiedenis en politiek*, (Amsterdam, 1998) 11-24.
 - 3 Voor de term ‘historisch analfabetisme’, zie : JO TOLLEBEEK, “Identiteit en vervreemding. Historisch besef in Vlaanderen”, in Id., *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, (Amsterdam, 1994) 141-153, aldaar 143.

relevant wordt voor jongeren⁴. Deze diagnose én voorgestelde remedie zijn mijns inziens gebaseerd op een overschatting van de rol van het onderwijs in de vorming van het historisch besef. Uit de tegenwoordig overvloedige literatuur over de geschiedenis van de ‘historische cultuur’ en het ‘historisch besef’ cultuur blijkt immers dat het onderwijs wel een krachtige, maar zeker niet de enige leverancier van historische beelden of van historische interesse is. Ook het gezin, de jeugdliteratuur, de jeugdbeweging, de politieke en sociale organisaties en de media kunnen als potentiële producenten van historisch besef worden beschouwd. De huidige crisis van de geschiedenis als opvoedingsinstrument zou wel eens minder te wijten kunnen zijn aan het falen van de school dan aan het feit dat deze andere levensdomeinen aan hun eertijds vanzelfsprekende educatieve functie in dit verband hebben verzaakt.

Onder deze alternatieve bronnen van historisch besef waren de jeugdbewegingen zeker niet de minst belangrijke. Zij boden vanaf hun ontstaan als massabewegingen bij het begin van de twintigste eeuw een opvoedingsproject aan dat, omwille van de vrijwillige basis waarop het was ingericht, als minder disciplinerend werd ervaren dan het schoolse onderwijs. Tot dat opvoedingsproject behoorde doorgaans ook een specifieke historische vorming. Ondanks hun grote onderlinge verschillen van levensbeschouwelijke of pedagogische aard stuurden vrijwel alle jeugdbewegingen aan op een omgang met het verleden die zich van de schoolse ‘boekenkennis’ zou onderscheiden door zijn intensiteit, spontaniteit en levendigheid⁵. Daardoor leken zij gehoor te geven aan een sinds de late negentiende eeuw steeds meer gehoorde roep naar een ‘levend’ verleden en reflecteerden zij dus een evolutie in de geschiedenis van het westerse historische besef.

In deze bijdrage onderzoek ik hoe de jeugdbewegingen zich ook in het twintigste-eeuwse Vlaanderen als producenten van historisch besef hebben geprofileerd én hoe zij omgekeerd, in hun cultuur, diepgaand zijn beïnvloed door de evolutie van het westerse historische besef. Daarbij heb ik mijn aandacht in de eerste plaats gericht op de jeugdbewegingsretoriek en -didactiek, niet op de belevingswereld van de jon-

4 Zie in dat verband onder meer RAPHAËL DE KEYSER, “Vragen over de zin van geschiedenis in onderwijs en samenleving”, in *Onze Alma Mater*, 1991 (45), p. 5-30; ID., “Appél aan het geschiedenisonderwijs”, in *Appél*, 1993 (18), p. 2-11. Zie voorts de resultaten van het groots opgezette en zeer gedetailleerde Europese onderzoek naar het historisch besef bij jongeren: MAGNE ANGVIK & BODO VON BÖRRIS (red.), *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*, Hamburg, 2 dln., 1997, en van het in opdracht van de Vlaamse overheid uitgevoerde onderzoek: WERNER GOEGEBEUR e.a. (red.), *Historisch besef: hoe waarden-vol?! Ontwikkeling van een analyse-instrument*, Brussel, 1999.

5 Sommigen zagen de historische vorming van school en jeugdbeweging daarom als complementair (bv. HENRI JESPERS, “School en Jeugdbeweging. Nationale geschiedenis”, in *Christene school. Tolk der christene onderwijzers* 1942 (49) p. 65-71, en “Hernieuwerwerking. Eerste ronde. Kaarten op tafel? Ja!”, in *Richten. Leidersblad van KSA-Jong-Vlaanderen*, 25, nr. 8 (grote vakantie 1961) p. 292-293). Anderen daarentegen (vooral aan Vlaams-nationalistische zijde) wilden de “mummiegeur van een verdord onderwijs” radicaal verdrijven door een meer jeugdige omgang met het verleden (bv. FERDINAND VERCNOCKE, *Liebaerts. Sagen voor de Dietsche jeugd*, Leuven, 1937, p. 6).

geren zelf (al werd het jeugdbewegingsdiscours grotendeels voortgebracht door 'oudere adolescenten' of 'jonge volwassenen', zodat de grens tussen disciplineren en zelf-disciplineren vaak moeilijk is te trekken). De jeugd treedt in deze bijdrage dan ook minder op als historische actor dan als een object van verwachtingen en eventueel ook ontgoochelingen. Aangezien de jeugdbewegingsgedachte in Vlaanderen en daarbuiten grotendeels gegroeid is vanuit een op *jongensmaat* gesneden opvoedingspatroon heb ik mij bovendien beperkt tot de mannelijke tak van de behandelde jeugdbewegingen (tenzij in het geval van de gemengde socialistische arbeidersjeugd). Deze keuze impliceert uiteraard geen ontkenning van het feit dat daarnaast een meisjeswerking ontstond, met een eigen waardenbeleving en dus vermoedelijk ook een eigen omgang met het verleden.

I. Ter verzachting van het trauma

In een recente bijdrage heeft de Groningse geschiedtheoreticus Frank Ankersmit de genese van het modern, Europees historisch besef verklaard vanuit traumatische ervaringen. De brutale ineenstorting van aloude zekerheden tijdens de Renaissance, en later tijdens de Franse Revolutie, zou intellectuele elites op een pijnlijke wijze hebben geconfronteerd met het existentieel veranderlijke karakter van de werkelijkheid en zo eerst de humanistische en later de historicistische geschiedschrijving hebben mogelijk gemaakt ⁶. Aan het min of meer gelijktijdige ontstaan van de 'erflaters'

- De VKSJ (Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd) van Izegem brengt hulde aan de KVRO (Katholieke Vlaamse Radio Omroep), begin jaren dertig.
(LUC SCHOKKAERTS & LUC VINTS, *Bewogen beweging. 60 jaar KSJ-KSA-VKSJ*, Leuven, 1988, p.64)

gedachte kan vanuit dat perspectief een verhullende, en daarom troostende waarde worden toegeschreven : het was een poging om de naakte waarheid te omzeilen door in het vluchtige verleden naar stabiele modellen en blijvende voorbeelden te zoeken. Vergankelijkheid werd met historische grootheid bestreden.

Deze remedie bleek echter niet te volstaan om het nog diepere trauma te beheersen dat de economische en sociale omwentelingen van de tweede helft van de negentiende eeuw veroorzaakten. Door de snelle industrialisering en de daarmee gepaard gaande massificatie en democratisering werden traditionele verbanden in een nooit gezien tempo uit elkaar gerukt. Als remedie tegen het daaruit voortvloeiende contingentiebesef konden historische *exempla* dan ook niet langer volstaan. De voortschrijdende ontbinding kon alleen nog worden gecompenseerd door het veronderstellen van een reële en onverbreekbare keten tussen de geslachten. Daarmee groeide de ‘erflaters-gedachte’ uit tot een zeer reële ‘stamboomidee’. De doden dienden, zo luidde een veelgehoorde boodschap, verder te leven in de levenden ⁷. De daarin gesuggereerde transhistorische identiteit kon uit een geheel van zeden en gebruiken bestaan, maar niet zelden werd er ook een biologische, raciale connotatie aan verleend. De navolging van het voorbeeld van de voorouders was in die optiek niet langer een vrijblijvende keuze, maar een heilige en onontkoombare plicht. Waar het burgerlijke humaniora-ideaal principieel grensoverschrijdend was en in het nationale verleden eerst en vooral een leerschool voor meer algemene burgerdeugden zag, daar werd de zoektocht naar een transhistorische identiteit meestal binnen exclusief nationale grenzen gedacht. De ‘eeuwige natie’ zoals ze door de romantiek werd geconcipieerd, leek immers een uitgelezen antwoord te bieden op de vraag naar houvast in een snel veranderende en seculariserende wereld ⁸.

Uit hetzelfde trauma dat aanleiding gaf tot de geboorte van het ‘antimoderne’ historische besef, ontstond rond de eeuwwisseling ook het jeugdbewegingsideaal in zijn twintigste-eeuwse vorm, als een poging tot het herstellen van ‘primitieve banden’ in een als bandeloos ervaren wereld. De manier waarop deze restauratie vorm kreeg, was echter niet steeds dezelfde. Voor de Duitse *Wandervögel*-beweging die aan het eind van de negentiende eeuw ontstond als onderdeel van een bredere, naar zuiverheid en heilheid

6 FRANK ANKERSMIT, “Trauma als bron van historisch besef”, in *Feit & Fictie. Tijdschrift voor de geschiedenis van de representatie*, 1993 (4) nr. 3, p. 7-17. Met de verklaring van het modern historisch besef vanuit de schokkende gebeurtenissen ten tijde van de Renaissance deelt Ankersmit een vrij algemeen aanvaarde opinie. Zie onder meer P.B.M. BLAAS, “De ontstaansgeschiedenis van het Europees historisch besef in breder perspectief”, in Id., *Anachronisme en historisch besef. Momenten uit de ontwikkeling van het Europees historisch bewustzijn*, Den Haag, 1979, p. 1-15, en ANTHONY KEMP, *The estrangement of the past. A study in the origins of modern historical consciousness*, New York/Oxford, 1991.

7 Zie in dat verband : JO TOLLEBEEK, “Vanuit de aangrenzende kamer. Over geschiedenis, traditie en geheugen”, in *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1997 (49) 5-21, p. 6-7.

8 Die gedachte wordt onder meer ontwikkeld door BENEDICT ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nations*, Londen, 1991, p. 11-12.

smachtende *Lebensreform*-beweging, betekende de terugkeer naar de ongerepte natuur (door middel van trektochten, kampen, geheelonthouding, naturisme) en een mythisch verleden (door middel van volksdansen, volksliederen, bezoeken aan ruïnes) een radicaal protest tegen een in conventies verstarde burgerlijke maatschappij⁹. De kort daarop in Groot-Brittannië gecreëerde scoutsbeweging werd daarentegen vanuit de gevestigde maatschappij zelf gecreëerd met disciplinerende bedoelingen. Door de Britse jongeren aansluiting te laten vinden bij het gezonde natuurleven en bij een mythisch ridderideaal, hoopte de initiatiefnemer, generaal Robert Baden-Powell, hen tot burgerschap op te leiden en hen zo in de bestaande samenleving te integreren – al dan niet als soldaten voor het imperialistische Britse Rijk¹⁰. Tegelijk echter trachtte hij door middel van het scoutsideaal het voorsnog machtige Britse Rijk te behoeden voor de decadentie waarin het, net zoals eertijds het Romeinse Rijk, dreigde te weg te zakken¹¹. Op een minder antithetische manier dan de *Wandervögel* riep dus ook de scoutsbeweging een dualisme tussen jeugd en volwassenheid in het leven – een dualisme dat grotendeels samenviel met dat tussen een zuivere ‘natuurlijkheid’ en de gecorrumpeerde moderne wereld¹².

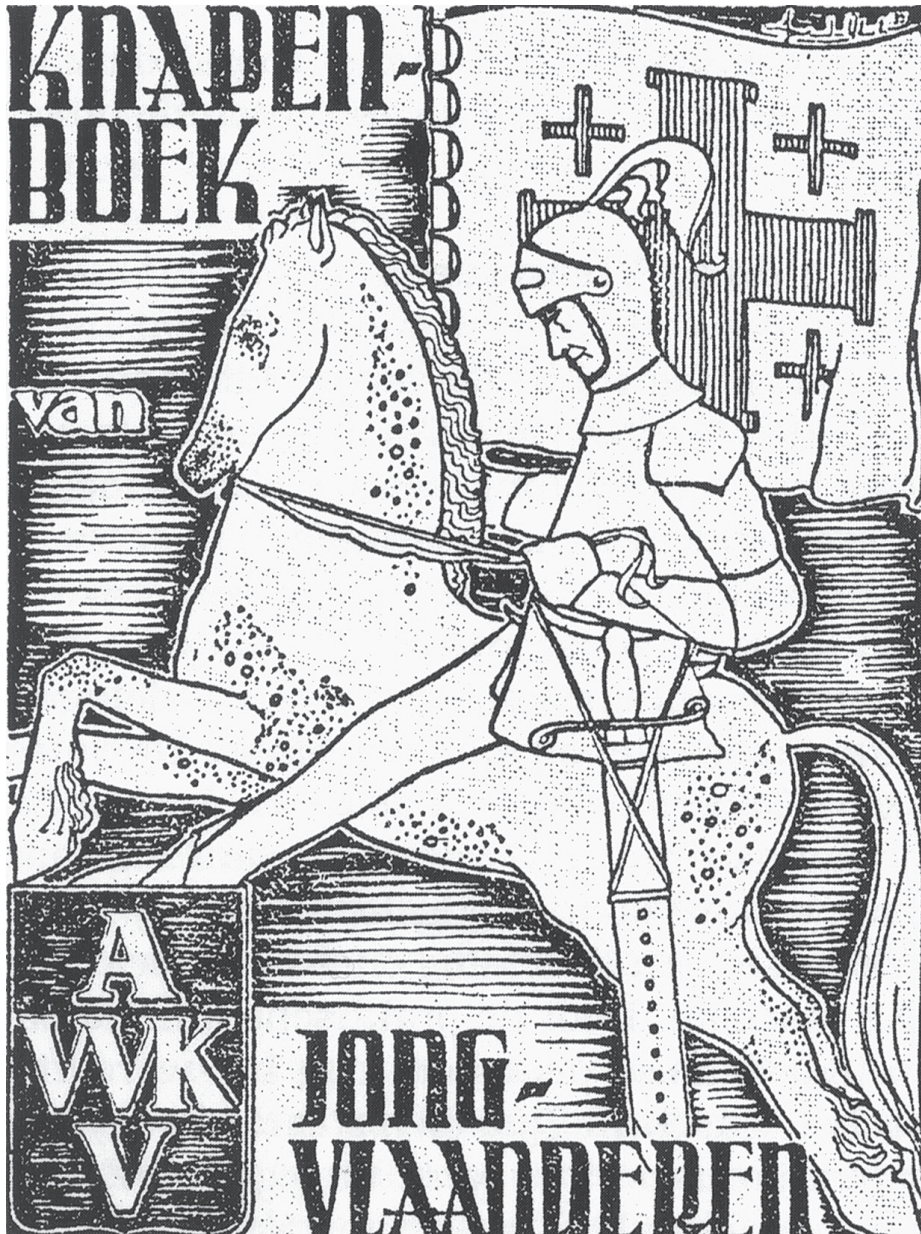
Dat de associatie van jeugd met voortijdelijke zuiverheid gerechtvaardigd was, leek nog het best te worden geïllustreerd door de spontane hang van veel jongeren naar een mystieke middeleeuwse wereld, waarin onwankelbare riddertrouw en heroïsche offervaardigheid een centrale plaats bekleedden. Het romantische mediëvalisme dat in beide bewegingen zo prominent aanwezig was, voldeed dan ook zowel aan hun maatschappelijk-regeneratieve verzuchting als aan hun ambitie om een pedagogisch project aan te bieden dat vanuit de leefwereld van de jeugd zelf vertrok. In de manier waarop aan dit mediëvalisme vorm werd gegeven, deden zich echter aanzienlijke verschillen voor. De *Wandervögel* vertaalden hun hang naar de ideale middeleeuwse wereld in tochten naar ruïnes en in het ‘herbelevan’ van aloud geachte, volkse tradities. Aan de dansen, liederen, klederdrachten en feesten die hun bijeenkomsten kruidden – en die alle als type-voorbeelden van ‘*invented traditions*’ kunnen gelden – lag onmiskenbaar

9 Over de idealisering van ‘de jeugd’ in deze *Lebensreform*-beweging, zie ARNOLD LABRIE, “Het verlangen naar zuiverheid”, in Id., ROB VAN DER LAARSSE & WILLEM MELCHING (red.), *De hang naar zuiverheid. De cultuur van het moderne Europa*, Amsterdam, 1998, p. 15-50, aldaar p. 40; voor een korte, maar inspirerende typering van de *Wandervögel*, zie ook PETER GAY, *Weimar culture. The outsider as insider*, Harmondsworth, 4de dr., 1992, p. 80-82.

10 Voor een recente en genuanceerde bijdrage tot het felle debat over het belang van het imperialisme in de vroege Britse scoutsbeweging, zie: SAM PRYKE, “The popularity of nationalism in the early British boy scout movement”, in *Social History*, 1998 (23), p. 309-324

11 Zie in dat verband: ROBERT BADEN-POWELL, *Scouting for boys. A handbook for instruction in good citizenship*, Londen, 7de dr., 1914, p. 19.

12 Om gelijkaardige redenen heeft ook de socioloog S.N. EISENSTADT in zijn beroemde werk *From generation to generation. Age groups and social structure*, Glencoe, 1956, p. 321, het door hemzelf aangebrachte onderscheid tussen “*deviant*” en “*integrative youth groups*” (waartoe hij respectievelijk de *Wandervögel* en de scouts rekent) gerelativeerd; zo ook J.R. GILLIS, “Conformity and rebellion: contrasting styles of English and German youth, 1900-1933”, in *History of Education Quarterly*, 1973 (13), p. 249-260.

- Het Knapenboek (de tweede uitgave, 1939), waarin de principes van de jongvlaamse christelijke levensstijl en de doelstellingen van de vorming in de K.S.A. duidelijk op een rij werden gezet. (BERT WOESTENBORGH, *De Katholieke Studentenactie in Oost-Vlaanderen 1928/1992*, Gent/Leuven, 1992, p. 73).

het hoger beschreven antimodern historisch besef ten grondslag. De *Wandervögel* deden hun operste best om hun voorouders in zichzelf te laten herleven.

Hoewel eenzelfde nostalgie ook het scoutsideaal doordrong, waren in het mediëvalisme van die beweging nog duidelijker de sporen van een ouder, naar *exempla* zoekend historisch besef aanwezig. De scoutsjongeren werd ingeprent dat zij afstammelingen waren van de middeleeuwse *Knights of Britain*, die als toonbeelden van de meest verheven deugden werden geïdealiseerd. Dat uit deze benijdenswaardige afstamming ook verplichtingen voortvloeiden, was vanzelfsprekend: “*You scouts cannot do better than to follow the example of your forefathers, the knights, who made the tiny British nation into one of the best and greatest that the world has ever known*”¹³. Ondanks de patriotische geladenheid van deze opdracht was de gefingeerde genealogie in dit geval niet zozeer bedoeld om een ‘volkse’ transhistorische identiteit te suggereren, dan wel om de disciplinerende werking van het historisch voorbeeld een nog dwingender karakter te verlenen.

De modellen die door de *Wandervögel* en de scouts tijdens de laatste decennia vóór de Eerste Wereldoorlog werden aangereikt, zouden van cruciaal belang blijken voor de ontwikkeling van de jeugdbewegingen in zowat heel West-Europa tijdens het interbellum. Specifiek in de Vlaamse context voegde zich bij deze dubbele voedingsbodem nog een derde inspiratiebron: de Blauwvoeterij. Deze romantisch-flamingantische scholierenbeweging dateerde uit de jaren 1875-1880, en was dus ouder dan *Wandervögel* en scouts. Het ging dan ook nog niet om een ‘moderne’ jeugdbeweging met een aan de jeugd aangepaste opvoedingsmethodiek, maar veeleer om de vormingsschool én militant-studentikoze spreekbuis van het Vlaams-katholieke emancipatiestreven. Uitgerekend echter in haar sterk op het verleden georiënteerde, romantische retoriek leek zij al te anticiperen op de latere jeugdbewegingscultuur. Overigens was ook de Blauwvoeterij diep ingebed in een traditionalistisch verzet tegen de oprukkende moderniseringstendenzen. Die reactie werd aanvankelijk niet gegeneerd door een onstuimige jeugd, maar wel door enige landelijke pastoors en priester-leraars uit West-Vlaanderen, die het om zich heen grijpende ongeloof een halt wilden toeroepen. Als belangrijkste vehikel van de secularisatie in Vlaanderen beschouwden zij de verfransing, zodat zij de opkomende Vlaamse Beweging – die zij ten allen prijze uit liberale handen wilden houden – bijna spontaan als bondgenoot beschouwden. Het beroep dat geestelijken als Guido Gezelle en Hugo Verriest deden op Vlaanderens glorieuze verleden om bij hun leerlingen een romantische bezieling te doen ontstaan, was dan ook in hoge mate geïnspireerd door hun nostalgie naar een integraal-christelijke beschaving.

De geestdrift waarmee een groot aantal leerlingen aan de katholieke colleges deze aansporingen ter harte nam, betrof meer de romantisch-nationalistische vlag dan de

¹³ BADEN-POWELL, *op.cit.*, p. 16.

katholiek-restauratieve lading die erdoor werd gedekt. Zij lieten zich gretig door het nationale verleden bezielen, niet alleen omdat zij daarin – zoals hun leermeesters – bewijzen van hun christelijke adelbrieven meenden te vinden, maar ook omdat zij erin werden geconfronteerd met voorbeelden van strijdend heroïsme voor het Vlaamse volk. Wat de ridders zouden worden voor de scouts – voorouders én voorbeelden – dat waren de Klauwaerts, de Vikings en vooral de ‘Kerels van Vlaanderen’ voor deze romantisch-flamingantische jongeren. Het was trouwens aan Consciences *Kerels van Vlaanderen* (1871) dat deze scholierenbeweging haar strijdkreet – ‘Vliegt de Blauwvoet, storm op zee!’ – en uiteindelijk haar naam ontleende. Ook nadat de oorspronkelijke Blauwvoeterij vanaf omstreeks 1880 haar elan was verloren, bleef deze romantische retoriek zowat de *lingua franca* van de katholieke Vlaamsgezinde jongeren¹⁴.

II. ‘Mensen van hun tijd die eeuwigheid prediken’

De verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog leken het failliet van de burgerlijke, ‘moderne’ grote-mensen-wereld slechts te bevestigen. Tegelijk met de roep van veel jongeren om een authentieker bestaan nam ook de vrees van veel volwassenen voor een totale ontsporing van de jeugd toe. Het jeugdbewegingswezen, dat juist pretendeerde de jeugd te disciplineren door haar te bevrijden (of omgekeerd), leek op het convergentiepunt van beide verzuchtingen te liggen en kende uiterekend daarom een enorme bloei tijdens de tussenoorlogse periode. Met die popularisering ging tot op zekere hoogte onvermijdelijk ook een politisering gepaard. Politieke bewegingen en levensbeschouwelijke stromingen ontdekten het wervende potentieel van een specifieke jeugdwerking die verder ging dan het inschakelen van jonge militanten in de partijpropaganda. De *Wandervögel*- en scoutsmethodiek, en in Vlaanderen ook de blauwvoetretoriek, bleken zich gemakkelijk – zij het vaak op zeer eclectische wijze – te laten inpassen in de meest verscheiden ideologische projecten.

Die gemeenschappelijke voedingsbodem had meteen ook voor gevolg dat ondanks de ideologische divergenties de jeugdwerking van de verschillende politieke families belangrijke overeenkomsten vertoonde. Volgens de socialist Frans Schmidt sproot deze gelijkenis, die hij al in 1937 opmerkte, niet voort uit de imitatie van één groep door de andere, maar wel “uit het feit, dat de jeugd van vandaag leerde lezen in het boek der levende geschiedenis”¹⁵. Een sterk ontwikkelde betrokkenheid op het verleden vormde inderdaad een gemeenschappelijk kenmerk van zowat alle tussenoorlogse jeugdbewegingen in Vlaanderen. Dat liep parallel met – en kan ongetwijfeld grotendeels verklaard worden vanuit – een verheving van het ‘antimodern historisch besef’ tijdens diezelfde

14 Voor dit korte overzicht van de Blauwvoeterij, heb ik mij hoofdzakelijk gebaseerd op: LIEVE GEVERS, *Bewogen jeugd. Ontstaan en ontwikkeling van de katholieke Vlaamse jeugdbeweging (1830-1894)*, Leuven, 1987, vooral p. 91-104.

15 FRANS SCHMIDT, “Jeugd en politiek”, in *Nieuwe Jeugd. Maandblad van de Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen*, jg. 1, nr.1 (mei 1937), p. 10.

periode, waarin de onvrede met de moderniteit zich in haar scherpste en meest veralgemeende gedaante toonde ¹⁶.

Ondanks deze aanzienlijke verwantschap waren in de betrokkenheid op het verleden van de verschillende jeugdverenigingen echter duidelijke gradaties en variaties te onderscheiden. Het minst uitgesproken was ze ongetwijfeld in de socialistische jeugdbeweging. Verwonderlijk was dat niet, aangezien de socialistische utopie traditioneel op een toekomst- veeleer dan op een geschiedbeeld is gebaseerd ¹⁷. De eerste socialistische jeugdgroepen in België, de Socialistische Jonge Wachten, waren vóór de Eerste Wereldoorlog dan ook ontstaan rond zeer concrete, overwegend antimilitaristische politieke programmapunten en niet vanuit een regeneratief pedagogisch project. Na de oorlog groeide echter, voornamelijk in de Vlaamse vleugel van de socialistische beweging, onvrede met deze eng-politieke opvatting van jeugdwerking. Het voorbeeld van de in 1918 als jeugdafdeling van de Nederlandse Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en het Nederlands Verbond van Vakverenigingen opgerichte Arbeiders Jeugd Centrale werkte daarbij voor velen inspirerend. De (vanaf 1920) drijvende kracht achter deze organisatie, de latere SDAP-voorzitter Koos Vorrink, wilde de socialistische jeugd onttrekken aan de “genotszwijmel van onze moderne wanbeschaving” en haar een authentiek levensideaal bijbrengen ¹⁸. In navolging van de door hem bewonderde *Wandervögel*-beweging beschouwde hij de herbeleving van de oude Nederlandse – of ruimer Germaanse – volkscultuur als één van de belangrijkste manieren om deze culturele regeneratie tot stand te brengen. De jongeren waren in zijn ogen immers de dragers van een gemeenschap die niet alleen door synchrone, maar ook door diachrone banden werd aaneengesmeed. Voor die gedachte kon Vorrink een poëtische formulering vinden bij de door hem bewonderde socialistische dichteres Henriette Roland Holst-van der Schalk, die in haar spreekkoor ‘Kinderen van deze tijd’ de jeugd liet declameren :

Wij zijn niets dan een schakel in een oneindige keten;
 wij zijn niets dan een golf in een grenzenloze zee.
 Die waren wonen in ons, en wordenden zingen mee
 in de wondere wijze, die wij ons leven heten ¹⁹.

Datzelfde spreekkoor werd in de vroege jaren dertig ook aanbevolen aan het Arbeiders Jeugd Verbond, de in 1928 opgerichte overkoepeling van de verschillende Arbeiders-

16 Dat de ‘strijd om de moderniteit’ op zijn hevigst woedde tijdens het interbellum, is ook de mening van STAF HELLEMANS, *Strijd om de moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800*, Leuven, 1990, p. 50.

17 Zie in dat verband onder meer SAUL FRIEDLÄNDER, *Reflets du nazisme*, Parijs, 1982, p. 36.

18 KOOS VORRINK, *Doel en wezen van de Arbeidersjeugdbeweging (1923)*, geciteerd in : J.L.M. Vos, *De spiegel der volksziel. Volksliedbegrip en cultuurpolitiek engagement in het bijzonder in het socialistische en katholieke jeugdengagement tijdens het interbellum*, Nijmegen, 1993, p. 196.

19 “Uit : ‘Kinderen van dezen tijd’, spreekkoor door H. Roland-Holst”, *De Jonge Kameraad*, 6, nr. 5 (V.1932), p. 5.

jeugdgroepen die gedurende de jaren twintig overal in Vlaanderen uit de grond waren gerezen. De invloed van het Nederlandse voorbeeld – en dus van de *Wandervögel*-methodiek – op deze Vlaamse Arbeidersjeugdwerking, die vanaf het begin op gespannen voet leefde met de strikt-politieke Socialistische Jonge Wachten, was niet gering²⁰. Toch ging het slechts om een zeer gedeeltelijke overname. Al in 1925 schreef Oscar De Swaef, één van de bezielers van de Antwerpse ‘Ajotter’-beweging, dat bij de organisatie van de Vlaamse arbeidersjeugd rekening diende te worden gehouden met “de eigen aard van het Vlaamse volk”. Dat impliceerde onder meer dat niet dezelfde hoge eisen konden worden gesteld als aan de Nederlandse jongeren met hun typisch “Germaansche organisatiekracht”²¹. Juist omdat de Arbeidersjeugd – in tegenstelling tot de Socialistische Jonge Wachten – rekening hield met historisch gegroeide nationale eigenheden, bleek een integrale imitatie onmogelijk. Datzelfde argument werd aan het eind van de jaren twintig ook gebruikt door Waalse promotoren van de Arbeidersjeugdbeweging, die volgens hen in geen geval een “slaafsche kopij van de Vlaamsche cultuurbeweging” mocht worden. Zij zou haar cultuurmiddelen immers “in onze oude, rijke en zoo dichtelijke Waalsche folklore” zoeken om op die manier haar specifieke “eigendommelijkheid” te kunnen vrijwaren²².

Deze doorgaans cultuurpessimistisch gemotiveerde gehechtheid aan echte en (vooral) vermeende tradities trachtte de Arbeidersjeugd te verwezenlijken door het stimuleren van volksdansen en volksliederen, waarmee onder meer op de jaarlijkse Pinksterfeesten en zomerkampen werd uitgedapt. Arthur Wauters, directeur van het dagblad *Le Peuple* en één van de weinige Franstalige socialisten die de Vlaamse Beweging een warm hart toedroeg, oordeelde enthousiast dat dergelijke methoden, op “de ervaring van het verste verleden” gebaseerd, “de spontane tucht en den zin van maatschappelijke samenhoorigheid” schiepen die de socialistische jeugd moesten kenmerken. Hij riep de arbeidersjeugd zelfs op ook de oude processie-traditie, die de mogelijkheid tot massa-beïnvloeding in zich droeg, nieuw leven in te blazen²³. Verleden en traditie boden in Wauters’ visie dus de mogelijkheid om de jeugd te disciplineren zonder haar autonomie en zelfwerkzaamheid – twee andere pijlers van het Arbeidersjeugdideaal – in het gedrang te brengen.

20 Zie over het de Vlaamse Arbeidersjeugdbeweging vooral : FRITZ VAN DEN ABEELE, *De socialistische jeugdbeweging in Vlaanderen, ontwikkeling, organisatie en werking. Bijdrage tot een vergelijkende studie*, Leuven, lic. verh., 1979; CONSTANCE DOOMS, *De Belgische Socialistische Arbeidersjeugdbeweging in het interbellum (1923-1940)*, Gent, lic. verh., 1984; MARTINE VERMANDERE, “Vrijheid door verantwoordelijkheid. Coëducatie in de Arbeidersjeugdbeweging”, in *Begeerte heeft ons aangerakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, Gent, 1999, p. 311-344.

21 Geciteerd in DOOMS, *op.cit.*, p. 39.

22 G. BRUGMANS, “De A.J. Beweging in het Luiksche”, in *De Jonge Kameraad*, 3, nr. 4 (III.1929), p. 2; “Le jeune pionnier”, in *Idem*, 4, nr. 7 (VI.1930), p. 7-8.

23 “Wat anderen over ons denken”, in *Idem*, 4, nr. 8 (VII.1930), p. 2.

Het ideaal van een pedagogisch-culturele jeugdwerking lijkt in de Belgische arbeidersbeweging echter minder wortel te hebben geschoten dan in Nederland. Zelfs in het Arbeiders Jeugd Verbond bleef het politiek militantisme een factor van belang, die onder invloed van de antifascistische strijd tijdens de jaren dertig de culturele werking opnieuw zou overvleugelen²⁴. In de mate dat ook voor die politieke actie een beroep werd gedaan op het verleden, werd niet de instandhouding van oude, ‘aardgetrouwe’ tradities, maar integendeel een radicale breuk met een ‘fout’ verleden beoogd. In *De jonge Kameraad*, het tijdschrift van het Arbeiders Jeugd Verbond, werd het verleden van kapitalistische onderdrukking en proletarisering, van imperialisme en oorlog vaak in grauwe kleuren afgeschilderd²⁵. Slechts wie zich tegen die kwalen had verzet – en dat was uitsluitend de socialistische arbeidersbeweging – mocht op de postume sympathie van de jeugd rekenen. Wanneer de jongeren van de Arbeidersjeugd zichzelf de “nakomelingen van een glorieus geslacht” noemden, dan moest dat niet genealogisch of deterministisch, maar actief en voluntaristisch worden begrepen : de historische arbeidersbeweging had door verbeterde strijd de situatie van de arbeiders al aanzienlijk verbeterd, maar de jeugd diende haar werk verder te zetten. De “band tussen de geslachten” die ook door de socialisten werd verondersteld, was geen gegevenheid die moest worden gekoesterd en beschermd, maar een “volmakingsproces” waaraan moest worden gewerkt²⁶. Om die reden maakte de geschiedenis van de arbeidersbeweging een vast onderdeel uit van de proeven waaraan de Rode Valken – de 12- tot 16-jarige leden van het AJV – werden onderworpen²⁷.

Het voorbeeld dat aan de geschiedenis moest worden ontleend, werd dus veeleer door een collectieve beweging dan door concrete, individuele helden aangereikt. Slechts enkele historische figuren van buitengewoon formaat konden zich aan die ‘egaliserende’ van het geschiedbeeld onttrekken. Met name de in 1914 vermoorde Franse antimilitarist Jean Jaurès werd als enige op een meer dan eenmalige basis herdacht. Vanaf 1930 werd “zijn prachtige leven” elk jaar in augustus aan de socialistische jongeren voorgespiegeld, om hen te leren de oorlog te haten²⁸. Heroïsering of martyrisering van de soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog op het slagveld waren gesneuveld, trachtten de verantwoordelijken van de Arbeiders Jeugd daarentegen ten allen prijze te vermijden. “Heldhaftigheid, heldenmoed en heldendood” werden immers beschouwd als “de dekenamen voor Zaken, Geld en Macht”²⁹. Dan kon men beter een anti-held als Charlie

24 DOOMS, *op.cit.*, p. 81.

25 Onder meer : “1893-1933”, in *De jonge Kameraad*, 7, nr. 4 (IV.1933), p. 6; (naar) AUGUST DE WINNE, “Arm Vlaanderen”, *Idem*, 9, nr. 8 (VIII.1935), p. 4-5; “Fascisme is oorlog...!”, in *Idem*, 10, nr. 3 (III.1936), p. 1.

26 Resp. WEIWER, “Vergeet niet te leven”, in *Nieuwe Jeugd*, 1, nr. 6 (I.1938), p. 10-11, en “Waarheen gaat het met de Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen. Radio-spreekbeurt gehouden op Woensdag 24 Oogst”, in *Idem*, IX.1938, p. 2-3.

27 *Ibidem*.

28 Zie onder meer : B.V.K., “Jean Jaurès”, in *De jonge Kameraad*, 9 (VIII.1930), p. 4; “In memoriam Jean Jaurès”, in *Idem*, 7, nr. 7 (VII.1933), p. 5; “Vader Jaurès”, in *Idem*, 9, nr. 8 (VIII.1935), p. 2.

29 K. SCHOYSMANS (Oud-Strijder), “Heldendom...”, in *Idem*, 7 (IX.1933), p. 3.

Chaplin vereren, die na zijn film *Modern Times* in *De jonge Kameraad* werd voorgesteld als een twintigste-eeuwse Don Quichotte. Maar waar deze Spaanse legendarische held zich van het heden had gedesolidariseerd “in naam van het verleden, van vergane tijdelijke principen”, daar had Chaplin het onbewust “in naam van eeuwig-menschelijke waarden” gedaan. In Don Quichotte had het heden gelijk gehaald op het verleden, de film van Chaplin toonde daarentegen aan “dat het heden ongelijk moet hebben, dat het betere ligt in de toekomst”³⁰. Een dergelijke visie leek zeer weinig ruimte te laten voor een antimoderne erflatersgedachte.

Dat leek te veranderen nadat het Arbeiders Jeugd Verbond in maart 1937 met de Vlaamse SJW en met de Federatie van Socialistische Kindergroepen was samengevoegd tot de Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen (SAV) en onder die naam stevig in de greep van de Belgische Werklieden Partij was gekomen. Vanaf dat jaar beperkte de betrokkenheid van de arbeidersjeugd op het verleden zich niet langer tot afschuw voor kapitalisme en imperialisme, bezielende eerbied voor de socialistische voorgangers of het onderhouden van ‘gezonde’ tradities. Ook het herdenken van Vlaamse hoogdagen werd een onderdeel van het socialistische jeugd-engagement. Met name in de Guldensporenslag werd het bewijs gezocht dat vrijheidsliefde en democratie tot de oude Vlaamse tradities – zelfs tot de Vlaamse volksaard – behoorden en dat Vlaamsgezindheid en socialistisch engagement daarom hecht waren verweven³¹. De Vlaamse arbeidersklasse diende de Slag bij Groeninge dan ook te herdenken, zo benadrukte de secretaris van de BWP-propagandacentrale, Maurits Naessens, “zooals zij de Commune van Parijs herdenkt, de heldhaftige verdediging der Weense socialisten en zooals zij de huidige Spaansche bevrijdingsstrijd herdenken zal”³².

Deze verlevendiging van de historische interesse had echter weinig te maken met een verandering in de pedagogische principes en praktijk van de socialistische arbeidersjeugd. Veeleer was zij het resultaat van een strategische keuze van de BWP-leiding, die met lede ogen moest toezien hoe de christelijke arbeidersbeweging mede dankzij haar Vlaamsgezinde opstelling aan populariteit won en hoe de Vlaams-nationalistische retoriek de weg vrijmaakte voor het oprukkende fascisme. Daarbij moest zij vaststellen dat vooral de jeugd vatbaar was voor deze gevaarlijke nationalistische romantiek. De plotse oriëntatie van de socialistische arbeidersjeugd op het Vlaamse verleden moet dan ook in de eerste plaats worden gezien als een reactie op recente evoluties binnen de katholieke en Vlaams-nationalistische jeugdbewegingen.

30 CYRIEL DE SWAEF, “Charlie Chaplin en de moderne tijd”, in *Idem*, 10, nr. 3 (III.1936), p. 4-5.

31 Zie onder meer : MAURITS NAESSENS, “11 Juli 1302. Guldensporendag is Vlaamsch-Socialistischen [sic] Hoogdag”, in *Nieuwe Jeugd*, 1, nr. 3 (VII.1937), p. 2; LEO MAGITS, “Democratische traditie en socialisme in Vlaanderen”, in *Idem*, 1, nr. 3 (VII.1937), p. 3; TOM [Michel Tommelein], “11 Juli 1938 - Vlaamsch Soc. Hoogdag”, in *Idem*, 2, VI.1938, p. 11.

32 NAESSENS, “11 juli 1302”.

Jeugdbewegingen en historisch besef

GROOT VERLEDEN - GROOTERE TOEKOMST

INHOUD					
Standpunten	2	1. Onze idealen : Belofte en Wet	10-11	Fier spel	24-25
Onze Trouw	3	2. Lichamelijk welzijn	12-13	Hald kampeven	26-27
Wij betrouwen op U - Wij zijn paraat	4-5	3. Openluchtlevens en gehechtheid aan den bodem	14-15	Verkennerstraining	28
Welpen	6-7	4. Arbeid en vaardigheid	16-17	Ook U hoort bij ons	29
Ons doel	8	5. Schoonheid en Cultuur	18-19	De beweging over gansch België	30
Patrouillestelsel	9	6. Gemeenschapsdienst	20-21	De wereldbroederschap	31
		7. Godsdienst	22-23		

Samenstelling : **Boschmans, A.** - Fotos van : Boschmans, Puitvoet, De Buck, De Vos, Tossyn.
Drukk. VAN CORTENBERGH, Brussel.

- Achterzijde van de brochure "Wij bouwen... ! Overzicht van de scoutsbeweging in het Vlaamsch verbond der katholieke scouts", 1944.

In die katholieke en Vlaams-nationalistische jeugdbewegingen had zich vooral een krachtige opmars voorgedaan van de Blauwvoetromantiek, die werd gecombineerd met methoden uit de andere jeugdbewegingen. De zuiverste manifestatie van de Blauwvoetromantiek kon vanzelfsprekend worden teruggevonden in het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond (AKVS), dat kort na de Eerste Wereldoorlog onder impuls van Leuvense studenten en seminaristen een hoge vlucht nam in de katholieke colleges van zowat heel Vlaanderen. Het aankweken van een fanatieke liefde voor Vlaanderen – en dat betekende al zeer snel ook : een fanatieke haat tegenover België – werd in *De Blauwvoet* en in andere AKVS-bladen vrijwel uitsluitend nagestreefd door een bijna obsessievolle omgang met het nationale verleden. Niet zozeer kennis van of inzicht in het Vlaamse verleden was daarbij prioritair – ook al werden veel uiteenzettingen aan die materie gewijd – dan wel de dagelijkse, bezielende aanwezigheid van het verleden in het leven van de scholieren. Vanaf de vroege jaren dertig werd in de rubriek “Voor onze knapen” maandelijks een “dagklapper” aangeboden, waarin de jongere scholieren konden vinden welke Vlaamse historische figuur of episode op welke dag diende herdacht te worden. De ouderen konden vanaf de late jaren dertig gelijkaardige informatie terugvinden in de jaarlijks uitgegeven AKVS-zakagenda’s. Die alomtegenwoordigheid van het verleden diende de scholieren het gevoel te geven opgenomen te zijn in een “tijd en ruimte overspannende broederschap”³³, waartoe niet alleen hun voorgangers en navolgers uit de Vlaamse studentenbeweging, maar in wezen heel het Vlaamse volk behoorde. Gaandeweg werd dat Vlaamse volk steeds meer uitgebreid in Groot-Nederlandse of Dietsche richting, een evolutie die in 1935 leidde tot de vervanging van het AKVS door het Algemeen Katholiek *Dietsch* Studentenverbond (AKDS), dat op zijn beurt in april 1937 werd omgevormd tot het Dietsch Jeugdverbond (DJV). Met deze uitbreiding van het perspectief ging echter ook een steeds exclusievere en raciale invulling van het nationale beginsel gepaard. Het Germaanse karakter van het Nederlandse volk werd boven elke twijfel verheven geacht, zodat wie niet aan dat criterium beantwoordde, niet langer tot de natie behoorde³⁴.

Met die naamsveranderingen ging ook een geleidelijke transformatie van een studenten- naar een echte *jeugdbeweging* gepaard. Reeds in het begin van de jaren twintig hadden stemmen weerklonken voor een overname van scoutsprincipen in de werking van het AKVS, maar deze pleidooien waren gebotst op de vrees van velen dat daarmee de politieke slagkracht van de beweging zou verloren gaan³⁵. Tien jaar later was de populariteit van de jeugdbewegingsgedachte dermate toegenomen dat ook de katholieke studenten niet konden achterblijven. De inspiratie werd ditmaal echter minder bij de scouts dan bij de *Wandervogel* gezocht. Het traditionele uniform, de trektochten,

33 Uitdrukking ontleend aan LOUIS VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. Geschiedenis van de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging, 1914-1935*, Leuven, 1982, dl. 2, p. 292.

34 WIES MOENS, “Nederlandse Werkelijkheden”, in *De Blauwvoet*, 18, nr. 2 (XII.1937), p. 33-40.

35 Vos, *op.cit.*, dl.1, p. 244-250.

de volksliederen en -dansen, het waren stuk voor stuk elementen waarmee de AKVS aansluiting hoopte te vinden bij het ‘authentieke jeugdgevoel’ dat de socialisten al langer zouden hebben ontdekt³⁶. Met de creatie van het DJV stond de beweging overigens niet langer alleen open voor studerende jeugd, maar werden alle Diets-voelende jongeren toegelaten.

De ontwikkeling van het AKVS in rechts-nationalistische richting maakte de al tijdens de jaren twintig voltrokken breuk met de katholieke kerk onomkeerbaar. Tegelijk kwam deze evolutie te laat om het AKVS een monopolie te bezorgen in de Vlaams-nationalistische jeugdwerking. Al in 1931 werden in de schoot van het rechts-autoritaire Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen (Verdinaso) ook de Knapenvendels opgericht, die in 1933 werden omgedoopt tot het Jong Dinaso; een jaar later werd het militante Algemeen Vlaamsch Nationaal Jeugdverbond (AVNJ) als jeugdbeweging opgenomen in het Vlaamsch Nationaal Verbond, dat zich opwierp als de overkoepelende Vlaams-nationale partij. Hoewel geen van beide jeugdbewegingen vóór de Tweede Wereldoorlog echt een hoge vlucht nam, roomden zij gezamenlijk toch een aanzienlijk gedeelte van de AKVS-aanhang af. Aanvankelijk fungeerden zij voornamelijk als reservoirs van enthousiaste militanten voor de partijen waaronder zij ressorteerden, maar vooral na de wet van 1934 op de privé-milities schakelden zij noodgedwongen meer over op het klassieke jeugdbewegingswerk. Daarin combineerden zij in hoge mate de natuurromantiek van de *Wandervögel*, de tucht van de scoutsbeweging en de gerichtheid op een geïdealiseerd nationaal verleden van de Blauwvoeterij. Het land werd ingedeeld in ‘gouwen’ (*de facto* de bestaande provincies) die door hun oude heraldische kentekenen werden verbeeld; ‘vendels’ en ‘scharen’ kregen de namen van historische helden (Artevelde, Robrecht de Fries, ...), aan wie ook marsliederen en ‘ploegavonden’ werden gewijd. In het programma van één van zo’n ploegavonden verwoordde Victor Keersmaekers, departementsleider voor Scholing en Vorming binnen het Jong Dinaso, het centrale belang van het nationale verleden in het Verdinaso-opvoedingsproject als volgt: “De Dietsche Geschiedenis, dat is de opvoedingsmethode der Dinaso-Jeugd! Daarom zult ge aan uw jongens verhalen over de deugden, de daden en den harden kamp onzer voorouders. Hun zin voor grootheid, hun ondernemingsgeest, hun uithoudingsvermogen, hun toemeloze moed, hun trouwe, hun eer, hun plichtsbefef, hun ridderlijkheid, dat zijn de voorbeelden waar wij ons leven naar moeten richten”³⁷.

Het was echter niet alleen ten voordele van deze nieuwe nationalistische jeugdverenigingen dat het AKVS haar monopolie op de Blauwvoetretoriek verloor. Ook binnen de aanvankelijk vrijwel uitsluitend Franstalige en neutrale scoutsbeweging ontstond een Vlaams-katholieke strekking, die nog aan kracht won nadat het AKVS de scouts-

³⁶ *Idem*, dl. 2, p. 220-227.

³⁷ Programma van een Ploegavond, getiteld “Eens Heerschten wij over de Zeeën”, s.d. (SOMA, *Verdinaso*, C7/162 en *Jong Dinaso*, nr. 11).

methodiek had afgezworen. In 1929 resulteerde deze evolutie in de oprichting van het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts (VVKS), waarvan dé drijvende kracht, Maurits Van Haegendoren, niet toevallig uit de katholieke studentenbeweging stamde. Het was vooral onder impuls van Van Haegendoren dat verwijzingen naar het Vlaamse verleden een structureel onderdeel gingen vormen van de Vlaams-katholieke scoutswerking. Het ridderschapsideaal dat zo centraal stond in Baden-Powells ideeëngoed werd door Van Haegendoren – in navolging van de Franse scoutswerking³⁸ – niet alleen als een fundamenteel katholiek gegeven bestempeld, maar ook in verband gebracht met “de oude Vlaamsche geest der helden”. Door een “gezond en waar romantisme” diende de scoutsbeweging die heroïek van het Vlaamse verleden te doen herleven. Maar ook Baden-Powells natuurromantiek werd door Van Haegendoren aangewend als een middel om een intenser contact tussen de jongeren en hun (Vlaamse) verleden te doen ontstaan. Tijdens trektochten zouden de padvinders hoekjes ontdekken waar herinneringen uit het verleden aan waren vastgeknoopt, en tijdens het kampvuur zou “de snare van ‘t oude land in elk knapenhart” trillen³⁹. Net zoals in de Vlaams-nationale studenten- en jeugdbewegingen werd in de Vlaams-katholieke scouts dus een heroïsch-exemplarische aan een etnisch-identificerende omgang met het verleden gekoppeld.

Deze dubbele, naar het Vlaamse verleden verwijzende romantiek verwierf pas vanaf 1937 een min of meer centrale plaats in de concrete scoutswerking. Tijdens dat jaar riep de VVKS haar leden voor het eerst op om deel te nemen aan de IJzerbedevaart, waar zij zouden “bidden voor de helden die hun bloed vergoten hebben voor Vlaanderen en onder den indruk komen van het grootsch verleden van ons volk”. Het gebed dat de scoutsjongeren met dat doel werd aangeleerd, was van de hand van de dominicaan Jules L. Callewaert, die al sinds de vroege jaren twintig een toonaangevende rol speelde in de Vlaamsgezinde studentenbeweging en om die reden een conflictueuze relatie met de katholieke overheid onderhield⁴⁰. In diezelfde periode gaf de VVKS-leiding aan de verschillende districten ook uitgewerkte richtlijnen voor eigen 11 juli-vieringen, waarin een aangepaste versie van Gezelles “Slag der Guldene Sporen” in de vorm van een spreekkoor zou worden opgevoerd, naast de declamatie van gedichten van Rodenbach en het luimige optreden van Tijn en de Witte van Zichem⁴¹. De Blauwvoeterij leek hiermee haar definitieve intrede in de scoutsbeweging te hebben gemaakt.

38 Zie, over de katholieke recuperatie van Baden-Powells ridderschapsideaal in Frankrijk, CHRISTIAN GUÉRIN, *L'utopie scouts de France. Histoire d'une identité collective, catholique et sociale*, Parijs, 1997, p. 81-143.

39 Zie daarvoor: MAURITS VAN HAEGENDOREN, *Scouting voor onze jongens*, Leuven, 1930, p. 66-75; meer in het algemeen over het ontstaan en de tussenoorlogse groei van een Vlaams-katholieke scouts, zie: JACQUES PERQUY, *Pedagogiek van scouting: aanpassing aan het katholiek en Vlaams milieu (1910-1940)*, Leuven, lic. verh., 1970; ERIC FAES, *Van Baden-Powell tot VVKS. Katholieke scouting in Vlaanderen voor WOII*, Leuven, lic. verh., 1990.

40 “De IJzerbedevaart en wij”, in VVKS. *Leidersblad*, 13, nr. 10 (VII.1938), p. 246.

41 “11 Juliviering”, in *Idem.*, 13, nr. 10 (VII.1938), p. 247-249.

Bij nader toezien leek de aanwezigheid van de Blauwvoetromantiek in de scoutsbeweging zich echter te beperken tot enkele plechtige, maar relatief marginale gelegenheden. In de dagelijkse scoutswerking bleef de vooral aan Rudyard Kipling ontleende natuur- en indianenromantiek veel prominenter aanwezig. Sommige scoutsleiders probeerden het Vlaamse verleden wel te doen herleven door de Guldensporenslag tot voorwerp te maken van hun spelen, door hun lokalen in te richten met Vlaamse symbolen, door hun welpen namen van Vlaams-nationale helden te geven, of door middeleeuwse burchten en Kempische boerenhuisjes met luciferdoosjes te laten knutselen. Een vreemdsoortig syncretisme, waarbij indianentotems de dragers werden van zwart-gele AVV-VVK-monogrammen, leken zij niet te schuwen. Maar uitgerekend uit de klachten van deze pleitbezorgers blijkt dat zij met hun voorbeeld vooralsnog weinig navolging vonden ⁴².

Ondanks de bevordering van een Vlaams-nationale romantiek, die een gevoel van 'natuurtrouw' ten opzichte van Vlaanderen moest tot stand brengen, pleitte Van Haegendoren steevast voor een loyale houding tegenover het Belgische vaderland. Mede om die reden kon de scoutsbeweging, in tegenstelling tot het AKVS, op de steun van de katholieke overheid rekenen. Al sinds 1928 waren de Belgische katholieke scouts – en vanaf 1929 ook het VVKS – overigens erkend als een hulpwerk van de Katholieke Actie, de lekenwerking waarmee de kerkelijke overheid een algehele herkerstening trachtte tot stand te brengen. Toch was de kerk niet geneigd haar jeugd- en adolescentenwerking integraal toe te vertrouwen aan de padvinderij, waarin zij teveel een ontspannings-, te weinig een evangelisatiebeweging zag. Zij opteerde er dan ook voor het Jeugd Verbond voor Katholieke Actie (JVKA) als een los amalgaam van verscheidene, overwegend standsgeloven jeugdbewegingen te laten bestaan.

In dat verbond was ook een plaats voorzien voor de patronaten, het traditionele, door de parochies georganiseerde jeugdwerk dat door de concurrentie van de moderne jeugdbewegingen dreigde weg te kwijnen. Vanaf 1934 zochten echter ook de patronaten aansluiting bij de vernieuwing. De bezielers van deze vernieuwing, de priesters Jos Cleymans en Antoon Aarts, lieten zich daarbij vooral inspireren door het voorbeeld van *Neudeutschland* en *Quickborn*, twee katholieke Duitse jeugdbewegingen die diepgaand door het *Wandervögel*-ideaal waren beïnvloed ⁴³. In het geval van Aarts, die al aan het eind van de jaren twintig betrokken was geweest bij een Antwerpse padvindergroep,

42 Zie vooral : "11 Juli viering in de horde", in *Idem*, 13, nr. 10 (VII.1938), p. 261-262; KEMPENAAR, "11 Juli viering voor Voortrekkers", in *Idem*, 13, nr. 10 (VII.1938), p. 268; EEN V[ERKENNERS] L[EIDER], "Een nationaal gebrek : gemis aan levenslust", in *Idem*, 14, nr. 7 (IV.1939), p. 171-172; MAX. [= Kempenaar], "Onder den Liebaard", in *Idem*, 14, nr. 7 (IV.1939), p. 188-189. Op het te eng-Vlaamse karakter van dit laatste artikel verscheen een reactie, waarin gepleit werd voor een meer 'Dietse' geschiedvisie in de scouts : L. BAREEL, 'Onder den Liebaard' (in de rubriek : "Ingezonden"), in *Idem*, 15, nr. 1 (X. 1939), p. 28.

43 Voor deze dubbele inspiratie, zie : WALTER BAETEN, *Patronaten worden chiro. Jeugdbeweging in Vlaanderen 1918-1950*, Leuven, 1993, p. 94-95; de algemene krijtlijnen voor de vernieuwing werden uitgezet in : JOS CLEYMANS, "Nieuw leven", in *Het katholiek Patronaat*, 1 (X.1934), p. 1-4.

Jeugdbewegingen en historisch besef

• Jubellanddag van de VKSJ (Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd), Brussel, sportpaleis, 1949.
(Foto KADOC)

kwam daar ook het voorbeeld van de scoutsmethodiek en van de Blauwvoetretoriek bij ⁴⁴. In de vernieuwde Patronaten was hij degene die instond voor de uitwerking van een vooral uit het nationale verleden puttende romantiek. Hij was de bedenker van een hele reeks grote spelen waarin de historische gebeurtenissen, zoals de Guldensporenslag, de Boerenkrijg, de herovering van het Heilig Graf of de inname van Jeruzalem werden overgedaan. Veel beter dan droge uiteenzettingen zouden dergelijke spelen, aldus Aarts, in staat zijn “den held in den jongensziel wakker te schudden en hem kloek en sterk te maken” ⁴⁵. Door die spelen zouden zij immers, net zoals door het bezoeken van historische monumenten, sterker dan ooit beseffen de zonen van die roemrijke helden

⁴⁴ Die meervoudige beïnvloeding blijkt uit de jeugdboeken die Aarts bij het begin van de jaren dertig publiceerde onder het pseudoniem T. Lindekruis, meer bepaald *Padvinder*, Antwerpen, 1931 en *Kristi-jongens*, Kortrijk, s.d. [1932].

⁴⁵ ANT. AARTS, “Spel-werk-vorming”, in *Het katholieke Patronaat*, 1, nr. 5 (II.1935), p. 111-115, aldaar p. 114; kort tevoren had Aarts zijn ideeën over jeugdromantiek nog programmatischer uiteengezet in: “Jeugd en romantiek”, in *Idem*, 1, nr. 8 (V.1935), p.198-204; voor de concrete uitwerking van spelen, zie: “Voor den elfden Juli. Het spel der Gulden sporen”, in *Idem*, 1, nr. 9 (VI.1935), p. 18-23; “Onze eerste XP-Male! Hoezee!”, in *Idem*, 1, nr. 10 (VII.1935), p. 11-17 (met op p. 14-16 uitwerking van het Boerenkrijgspel); “Spelen voor

uit het verleden te zijn ⁴⁶.

Om weerwerk te bieden aan het AKVS konden echter noch de scouts- noch de patronaatswerking volstaan, zodat de bisschoppen aan het eind van de jaren twintig een eigen netwerk van scholierenbonden uitbouwden, dat in de Katholieke Actie werd ondergebracht. De Katholieke Studenten Actie (KSA), zoals deze scholierenwerking vanaf 1933 heette, zocht impliciet en expliciet aansluiting bij de oorspronkelijke bron van de Blauwvoeterij, aangezien zij het nationale principe niet als doel op zichzelf, maar louter als “hefboom in de herkerstening van Vlaanderen” beschouwde. Zij zou de studenten opleiden tot “gezond-nationale mensen die hun nationalisme uitleven kunnen omdat zij zich Godskinderen weten” ⁴⁷. Dit pedagogisch project, waarin ‘volksverbondenheid’ een stap was naar ‘Godsverbondenheid’, werd geplaatst in hetzelfde cultuurpessimistische perspectief dat zoveel tussenoorlogse jeugdbewegingen tot ‘idealisme’ aanvuurde. Dat belette evenwel niet dat de KSA, opnieuw net zoals de meeste andere jeugdbewegingen, in haar stijl en voorkomen radicaal modern wilde zijn. Het ideaalbeeld dat de West-Vlaamse gowleider Gabriel Vandeputte schilderde van de KSA-ers als “mensen van hun tijd die eeuwigheid prediken”, werd langs verschillende wegen dan ook in alle tussenoorlogse jeugdbewegingen nagestreefd ⁴⁸.

Terwijl de KSA haar doel – het hernieuwen van Vlaanderen in Christus – aanvankelijk op een streng-disciplinerende wijze trachtte te verwezenlijken, begonnen ook haar oversten bij het eind van de jaren dertig te beseffen dat een aan de jeugd aangepaste en Vlaamsgezinde romantiek meer effect kon hebben. De in iedere jongen aanwezige drang naar heldhaftigheid diende te worden aangewakkerd én gekanaliseerd in de richting van een heroïsche vroomheid. Van katholieke heiligen en Vlaamse helden uit het verleden ging in dat perspectief een belangrijk opvoedend potentieel uit. Deze aanpak werd voor het eerst in de praktijk gebracht door de Oost-Vlaamse KSA-bond, die zichzelf in 1937 omdoopte tot Jong Vlaanderen, maar ook andere bonden ontdekten in diezelfde periode de jeugdbewegingsmethodiek. Het voorbeeld van de patronaten werkte inspirerend bij deze koerswijziging, wat zich onder meer manifesteerde in het feit dat de door Aarts

het groot verlof”, in *Idem*, 1, nr. 1 (VII.1935), p. 19-21. Zie voorts ook het door Aarts geschreven, maar op Rodenbach gebaseerde spreekkoor ‘Nieuwe jeugd’, afgedrukt in *Idem*, 1, nr. 11 (VIII.1935), p. 9-22.

46 Van de manier waarop het verleden het heden diende te doorzinderen gaf Aarts ook een illustratie in: T. LINDEKRUIS, *Op trektocht*, Antwerpen, 1936, p. 54.

47 GABRIEL VANDEPUTTE, “K.S.A.-Volledige cultuurbeweging”, in *Richten*, 7, nr. 6 (IX.1939), p. 167-173, aldaar p. 169; voor gelijkaardige visies, zie o.m. “Trouw!”, in *Idem*, 7, nr. 5 (VIII.1939), p. 129-130, en (voor een naoorlogs voorbeeld), *Leidersboek. Dienen*. Uitgave van de K.S.A.-Jong Vlaanderen, Gent, 1947, p. 99.

48 *Ibidem*; over de ‘moderne’ stijl van de KSA, zie onder meer ook: SYLVAAN VINCKE, “Trouw aan de KSA”, in *Richten*, 7, nr. 7 (X.1939), p. 194-198; *Leidersboek. Dienen*, Uitgave van de K.S.A.-Jong Vlaanderen, Gent, 1947, p. 99.

uitgewerkte spelen ook in het KSA-repertoire werden opgenomen⁴⁹. Meer algemeen vond Aarts' basisidee dat de geschiedenis niet alleen diende te worden verteld, maar op ieder moment diende te worden aanwezig gesteld, ruime navolging.

De nieuwe KSA-romantiek zou zich echter veel duidelijker dan die van de patronaten laten beïnvloeden door de Blauwvoeterij. Behalve de expliciet katholieke en/of Vlaamse helden, zoals de Kruistochtridders, Boerenkrijgers en Klauwaards, werden uit Rodenbachs imaginair universum immers ook de barbaarse Vikingen en de, weliswaar edelere, maar in katholiek opzicht niet minder dubieuze Graalridders gerecupereerd voor de vendelnamen en de inkleding van spelen binnen de KSA⁵⁰. Bij deze twee laatste groepen werd minder de inhoud of de motivatie van hun daden, dan wel het (vermeende) heroïsche karakter ervan aan de jongeren ter navolging gesteld. Het feit dat zij opdoemden uit een ver vervlogen verleden leek te volstaan om hen gunstig te doen afsteken bij de twintigste-eeuwse idolen uit de sport-, film- en muziekwereld, die in alle jeugdbewegingen als het te vermijden schrikbeeld werden voorgesteld⁵¹. De 'moedeloosheid' en decadentie die uit de verering van deze moderne helden voortvloeiden, konden slechts worden verdreven door de blik te richten naar de 'gezonde' helden uit het verleden. De disciplinerende werking van het verleden berustte in dergelijke gevallen minder op de kracht van het goede voorbeeld of op de nood aan piëteit tegenover de voorouders, dan wel op de loutere antithese tussen een 'gezonder', 'natuurlijk' verleden en een 'verdorven' heden⁵².

Op dat punt vloeiden de hang naar het verleden en de ook in KSA-kringen prominent aanwezige vlucht uit het "holle stads- en driftleven" naar Gods wijde natuur bijna volstrekt samen⁵³. Ook de aan de *Wandervogel* ontleende trektochten

49 Dit werd, met een expliciete verwijzing naar Aarts, gedaan door JOZEF MOORS, "Romantisme in de KSA", in *Richten*, 6, nr. 2 (VII.1938), p. 94-104; gelijkaardige pleidooien voor een meer romantische werking kunnen worden gevonden bij ALB. SMEETS, "Nieuwe Vormen", in *Idem*, 5, nr. 3 (X.1937), p. 202-211; KSA-Jong Limburg. *Ons Leidersboek. Handboekje ten dienste van de leiders in de Limburgse studentenbonden* s.l., 1939, p. 35; "Methodiek. Verteller", in *Richten*, 7, nr. 7 (X.1939), p. 202; het werkjaar 1938-1939 werd trouwens in het teken gesteld van het motto "Heiligenstijl is heldenstijl", zie daarover : O. VAN BESIEN, "Het nieuwe jaarplan van de KSA", in *Idem*, 6, nr.3 (X.1938), p. 175-191.

50 Zie onder meer : MOORS, "Romantisme in de KSA", p. 102; D.I.K.A. "Methodiek. Het spel in de beweging", in *Richten*, jg. 7, nr. 3 (VI.1939), p. 84-85.

51 Voor zeer diverse voorbeelden van verzet tegen de zogenaamde "sportverdwazing", zie : THUR DE SWEEMER, "Vreugde en 'vreugde'", in *De jonge Kameraad*, 5, nr. 8 (VIII.1931), p. 1-2; J. JOOSSENS, "Methodiek. Wij stappen lustig door het land !", in *Richten*, 7, nr. 4 (VII.1939), p. 102-104; VERNOCKE, *op.cit.*, p. 6.

52 Gelijkaardige verwachtingen tegenover de historisch georiënteerde romantiek waren trouwens ook in scoutsmiddens te vinden, zie : EEN V[ERKENNERS] L[EIDER], "Een nationaal gebrek : gemis aan levenslust"; dat de antithese tussen gezond *versus* ongezond het hele discours structureerde van het vooroorlogse Katholieke Actie-discours, wordt uitvoerig betoogd door RUDI LAERMANS, *In de ban van de 'moderne tijd' : modernisering en verzuijing. Evoluties binnen de ACW-vormingsorganisaties*, Leuven, 1992.

53 J. JOOSSENS, "Methodiek...".

moesten volgens de jeugdliterator Jozef Moors (beter bekend onder zijn schrijversnaam M. Joors) worden aangewend om de KSA-ers een gevoel van “bodemverbondenheid” te doen ervaren: “Den band, die ons binden moet aan onzen Vl. bodem, waarover de voetstappen gingen van onze groote missiehelden, waar het bloed onze vaderen heeft gestroomd voor de verdediging van onze heiligste rechten, dien bodem waarin wij de assche hebben begraven van onze voorouders, den band met dien heiligen bodem moeten wij smeden in elke jongensziel als een vast anker van onwrikbaar geloof, van alvernieuwende liefde, en al-offerende daadkracht voor ons Godsgeliefde Volk”⁵⁴.

Dat het verleden vaak meer om zijn onherroepelijk ‘voorbije’ – en daarom moeiteloos idealiseerbare – karakter dan om zijn voorbeeldfunctie werd gewaardeerd, bleek trouwens ook uit de werking van de aan Antoon Aarts ontleende historische spelen. Het ging vrijwel steeds om tot bos- of pleinspelen omgevormde strijdtaferelen, waarin de goeden tegen de slechten werden opgesteld. De Klauwaerts stonden tegenover de Leliaerts, de Brigands tegenover de Fransen, de Kruisridders tegenover de Moren, de Zouaven tegenover de Garibaldisten. Aangezien de uitkomst van het spel nooit vast lag, hadden de slechten evenveel kans om te winnen als de goeden – ook indien dat in de historische werkelijkheid anders was geweest. Zelfs Aarts’ vaak herhaalde richtlijn deze spelen telkens twee keer te spelen om ervoor te zorgen dat elk kind één keer in het goede kamp had gestaan, kon niet garanderen dat de goeden ook minstens één keer wonnen. De intrinsiek bezielende waarde van de historische romantiek leek ook hier dus belangrijker dan de concrete voorbeeldwerking of dan een vorm van waarheidsgetrouwe historische opvoeding.

III. Vaardigheid : erfwachter

“Gansch onze nationale bodem, ons patrimonium, onze nationale geschiedenis, al die rijkdom is doode kracht voor onze jeugd”. De woorden van de gereputeerde voordrachtkunstenaar en dictieleraar Ast Fonteyne, die in de zomer van 1940 tot jeugdleader van het Verdinaso was benoemd, suggereren dat de romantische opstoot in de Vlaamse jeugdbewegingen aan het eind van de jaren dertig weinig effect had gehad. De schuld daarvoor legde Fonteyne integraal bij het Belgische geschiedenisonderwijs, dat “de jeugd haren stamboom ontnomen” had en haar ter vervanging “een onnoozele twijg” – de ‘leugen’ van 1830 – in de hand had gestopt. Het wekken bij de jeugd van een levendige interesse in haar geschiedenis rekende Fonteyne dan ook tot zijn belangrijkste taken als jeugdleader⁵⁵.

⁵⁴ MOORS, “Romantisme in de KSA”, p. 103.

⁵⁵ AST FONTEYNE, “Ik ben maar een soldaat”, in *Dinaso-jeugd. Strijdblad der Dietsche Nationaalsolidaristische Jeugd*, XI.1940; over de korte carrière van Fonteyne als jeugdleader van het Verdinaso, zie MARNIX BEYEN, “Grootse plannen, grote desillusies. De Tweede Wereldoorlog en zijn naweeën”, in PETER ANTHONISSEN e.a., *Ast Fonteyne (1906-1991). Een kwestie van stijl*, Leuven, 1999, p. 127-161.

Fonteyne stond niet alleen met dit programma. De drang naar het verleden die zich tijdens de tweede helft van de jaren dertig in zowat alle Vlaamse jeugdbewegingen had gemanifesteerd, werd tijdens de Duitse bezetting nog aanzienlijk geïntensiveerd. Deze tendens was niet het monopolie van de collaborerende of de meer verzetsgezinde jeugdbewegingen, maar lijkt zich te hebben voorgedaan in alle groeperingen die tijdens de bezetting hun activiteiten verderzetten. Daartoe behoorde niet langer de Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen, die door de bezetter werd verboden en die zich in de clandestiniteit – na de overstap van een aantal kopstukken naar de collaboratie – beperkte tot het voorbereiden van de naoorlogse jeugdwerking⁵⁶.

Collaborerende jeugdbewegingen trachtten hun engagement te legitimeren door uitreuen te herhalen dat Vlaanderen in de loop van de geschiedenis steeds een voorpost van het Germaanse Rijk tegen het Franse imperialisme én tegen het perfide Albion was geweest. Om zich van die waarheid volledig te laten doordringen dienden leiders van het AVNJ (vanaf juli 1941 samen met de jeugdgroepen van het Verdinaso en Rex-Vlaanderen, met de Dietsche Meisjesscharen en met nog enkele kleinere Vlaams-nationalistische jeugdgroepen omgevormd tot de Nationaal Socialistische Jeugd in Vlaanderen) en van de SS-jeugd maandelijks scholingscursussen te volgen, die werden gegeven door specialisten als de rassenbioloog Jef de Langhe en de gerenommeerde historicus Robert van Roosbroeck⁵⁷. De daar opgedane kennis verwerkten zij op hun beurt in hun concrete jeugdwerking, waarin historische retoriek en symboliek meer dan ooit een ritueel karakter kregen⁵⁸.

Maar ook in de patronaten en de KSA, die zich van de bezetter distantiëerden en hun apostolaat zo ongestoord mogelijk trachtten verder te zetten, werd het Vlaams-katholieke romantische vuur hoog opgepookt tijdens de bezetting. Dat proces hing nauw samen met hun definitieve omvorming tot volwaardige jeugdbewegingen. Toen de patronaten in 1941 werden samengesmeed tot de Chirojeugd, gold het middeleeuwse ridderideaal als een overkoepelende doelstelling en werden de kennis en herwaardering van de Vlaamse geschiedenis opgenomen in de belijdenis die iedere Chiro-jongen diende af te leggen⁵⁹. De omvorming van de KSA tot een echte jeugdbeweging kreeg haar beslag in de oprichting van de Federatie KSA-Jong Vlaanderen, die de vooroorlogse, feitelijke aanvaarding van de jeugdbewegingsmethodiek (met een differentiatie volgens

56 Zie onder meer VERMANDERE, *op.cit.*, p. 330-331.

57 Zie bv. de tekst van SS-scholingscursussen voor juli 1943, over “De oorsprong der Germanen” (Jef de Langhe) en “De Franken” (Robert Van Roosbroeck), (BRUSSEL, MILITAIR GERECHTSHOF, *Incivisme-dossier Robert Van Roosbroeck*). Zie daarnaast onder meer de vormingsteksten voor de AVNJ-Blauwvoetvendels in SOMA, *Archief VNV*, nr. 163.

58 Dat dit niet alleen in Vlaamse collaborerende jeugdbewegingen, maar ook bij de rexistische jeugd het geval was, blijkt overduidelijk uit: MICHEL SIMON, *Jeunessees Rexiste & Légionnaire (1940-1945). De feu de camp ... au camp de feu*, La Gleize, 1995, p. 158-176.

59 BAETEN, *op.cit.*, p. 149-151.

K.S.A. ER, SPAAR VOOR UW

BURCHT!

KSA LIMBURG

REPROGROEVE Provincie VERGODT U! Kruisbeeld DE JONGVLAAMSE

Stichting DE BEMER! Provincie DE JONGVLAAMSE

- Spaaractie (jaren vijftig) bij de KSA van Limburg voor een eigen "burcht", die men op allerlei plaatsen kon aantreffen: in schuren, kelders, zolders, zelfgebouwde blokhutten, enz. Deze oorden waren aangekleed in de zgn. jongvlaamse stijl, met spreuken in gotische letters, kruisbeeld op de ereplaats, portretten van paus en bisschop, vlaggen en wimpels. (Luc Schokkaerts & Luc Vints, *Bewogen beweging. 60 jaar KSJ-KSA-VKSJ*, Leuven, 1988, p. 64)

Jeugdbewegingen en historisch besef

leeftijdscategorie) en de Blauwvoetretoriek een officieel en duurzaam karakter verleende. Dat de KSA-ers vanaf dat ogenblik ook 'Jong-Vlamingen' waren, betekende onder meer dat zij meer dan voorheen het verleden in zich moesten laten leven door de goede Vlaamse tradities te handhaven en door te leven naar "het voorbeeld van hen, die een zegen waren voor ons land". Deze laatste doelstelling werd voor de 'Knapen' (de 12- en 13-jarigen) geïntegreerd in een uitgewerkt programma van 'trekken', imaginaire tochten die telkens in het teken van een andere Vlaamse held of heilige werden geplaatst⁶⁰. In werkelijkheid betekende een dergelijke trek dat de jongeren zich gedurende een bepaalde periode dienden te concentreren op één specifieke deugd, die men door de held in kwestie belichaamd achtte. De oudere groepen (Hernieuwers- en Jong-Hernieuwers) kregen de lessen uit het verleden op een meer cognitief niveau, via uitgewerkte lessen, toegediend.

Dat eenzelfde tendens zich voordeed in jeugdbewegingen die in de brandende kwesties van hun tijd zeer verschillende posities innamen, kan opnieuw worden verklaard vanuit de samenhang tussen trauma en historisch besef. In brede lagen van de bevolking werd de Tweede Wereldoorlog ervaren als het logische en brutale culminatiepunt van de verwoestende moderniteit. De roep om 'retraditionalisering' die het moderniseringsproces vooral sinds het eind van de negentiende eeuw had begeleid, kon er alleen maar luider door weerklinken⁶¹. De bezettingsperiode ging dan ook gepaard met een veelheid aan initiatieven om het (nationale) verleden te revitaliseren⁶². Over de ideologische grenzen heen leek er een consensus over te bestaan dat 'het erfdeel der vaderen' – een vlag met vele ladingen – diende te worden beschermd. Hoezeer datzelfde verlangen ook bij de jeugdbewegingen leefde, wordt misschien nog het best geïllustreerd door de plotse populariteit van het begrip 'erfwacht' in hun kringen.

Het neologisme 'erfwacht' dook tijdens de bezetting voor het eerst op in de publicaties van het Jeugd Verbond voor Katholieke Actie, waar het de meer 'heidense' term heemkunde diende te vervangen⁶³. Vanaf 1943 werd 'erfwacht' zelfs officieel uitgeroepen

60 *Knapenboek van K.S.A Jong-Vlaanderen*, samengesteld door de Jongvlaamse Werkgemeenschap, Gent, 1943, p. 16, 96 en 129-191.

61 De term 'retraditionalisering' (en het inzicht dat de erdoor aangeduide tendens samenhangt met moderniseringscrisis) heb ik ontleend aan PIET BLAAS, "Historisch besef in Nederland", in Id., *Anachronisme en historisch besef*, p. 91-103 (p. 95), en aan JO TOLLEBEEK, "Vanuit de aangrenzende kamer...", p. 6.

62 Zie daarover: MARNIX BEYEN, *Een bewoonbare geschiedenis. De omgang met het nationale verleden in België en Nederland, 1938-1947*, Leuven, onuitg. proefschrift, 1999, en Id., "Nostalgie naar een Nieuwe Tijd. De Tweede Wereldoorlog en de roep van de traditie. België en Nederland, 1940-1945", te verschijnen in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*.

63 "Erfwacht", in *Hoog in top, Zonnewaarts op*, gestencild orgaan van de Katholieke Burgers- en Middenstandsjeugd, afdeling Brugge, vermoedelijk 1942 (Brugge, *Archief Karel Dubois*, doos 6, nr. 11). Het artikel was geschreven namens JVKA-Brugge, Dienst-Openlucht-leven, Raad voor Erfwacht; in 1943 werd trouwens ook door enkele 'professionele' heemkundigen een weinig succesrijke poging gedaan om de term meer algemeen ingang te doen vinden. Zie: HENDRIK JESPERS, *Naar de erfwacht! Inleiding tot de heemkunde*,

tot een van de 'Jongvlaamse vaardigheden' waarover een KSA'er moest beschikken. Concreet hield die vaardigheid in dat men documentatie diende aan te leggen over de geschiedenis, de folklore, de bouwkunst en andere elementen van de eigen streek of van de streek waar men op kamp was. Zij zou – zo hoopten althans de verantwoordelijken van de jeugdwerking van de Katholieke Actie – niet alleen bijdragen tot het ongerept bewaren van het Vlaamse patrimonium, maar ook “meer gemeenschapszin, meer volksverbondenheid en meer studiegeest schenken aan onze leden en tevens het burgerrecht van het JVKA als jeugdbeweging helpen staven”⁶⁴.

Ten laatste in 1941 werd het begrip erfwatch echter ook ontdekt door de collaborerende Vlaamse jeugdgroeperingen. In de Vlaamse Jeugd, de SS-gezinde jeugdbeweging van Alfons Waffelaert, werd erfwatch gedefinieerd als “de soldateske, geestdriftige, gevoelvolle, jong-volksche vorm om de heimatkunde in de jeugdorganisatie te beoefenen”. Het ‘heilig erfdeel der vaderen’ zou op die manier door de jeugd worden beschermd tegen “aanvallen van buiten, tegen eigen onverschilligheid”⁶⁵. Het is evident dat onder de term ‘erfdeel’ in deze context niet slechts de materiële, maar ook de morele, spirituele en eventueel zelfs biologische nalatenschap van de voorouders werd begrepen. Die ruime omschrijving zou ook de betekenis bepalen die vanaf 1943 aan het begrip erfwatch werd gegeven in de NSJV (waarin ook de Vlaamse Jeugd was geïntegreerd): “Onder den verzamelnaam ‘Erfwatch’ wordt alles begrepen wat ons opwekt tot het kennen, bewaren en verrijken van wat wij in den brederen zin ons volksche ‘erf’ noemen, wat onze voorvaderen vóór ons hebben gedaan en wat ze ons hebben nagelaten: onze geschiedenis, onze volksche eigenheid, onze volksche wereldbeschouwing, ons heem en ons land”⁶⁶. De aldus omschreven ‘erfwatch’ omvatte alle activiteiten waarin de betrokkenheid op het verleden centraal stond. Heemkunde vormde daar één facet van, maar ook herdenkingen van historische figuren en historisch ingeklede feestelijkheden werden onder die noemer geplaatst. Geregeld werden in de NSJV bovendien uitgewerkte ‘erfwatchavonden’ georganiseerd, waarin declamatie, spreekkoren, liederen, plechtige eden van trouw, roffellende trommen en klaroene bazuinen werden ineengewerkt tot avondvullende programma’s. De klassieke helden uit het Vlaams-katholieke en Groot-Nederlandse

Antwerpen, 1943, gevolgd door twee concrete volkskundige studies (van Jespers zelf en van Pol Heyns) die tijdens hetzelfde jaar bij De Nederlandsche Boekhandel verschenen als nummers 2 en 3 van de reeks *De Erfwatch*. Het lemma ‘erfwatch’ heb ik in geen enkele editie van een Nederlands woordenboek teruggevonden. Wel verschijnt het lemma ‘Erfwachter’ vanaf 1924 in Van Dale’s *Groot Nederlands Woordenboek* (met de expliciete vermelding ‘weinig gebruikelijk’) als synoniem voor ‘vermoedelijke erfgenaam’. Het is echter ver van zeker dat het typische jeugdbewegingsgebruik van die officiële betekenis is afgeleid.

64 “Erfwatch”, in *Hoog in top, Zonnewaarts op* (zie vorige noot); zie voor een uiteenzetting van de vaardigheid erfwachter ook: *Knapenboek van K.S.A Jong-Vlaanderen*, p. 212.

65 *De Vlaamse Jeugd-leider*, nr. 3 (grasmaand [mei] 1941), p. 36-38; over Waffelaert (die in Duitsland op studiereis ging om zich voor zijn jeugdwerking te informeren), zie: BRUNO DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1995, p. 496-499.

66 “Erfwatch”, in *Leidersdienst en vorming -NSJV-Dietsche Blauwvoetvendels*, 1943, nr. 4a (IV.1943), p. 25.

Jeugdbewegingen en historisch besef

• Chiromanifestatie met opvallende reminiscenties aan middeleeuwse ridders, Sportpaleis te Gent, 1958.
(Foto ARCHIEF CHIRO, Antwerpen)

pantheon werden in deze plechtigheden verwerkt, maar ook de heidense en aan de *Wandervogel*-mystiek herinnerende Zonnewende-feesten konden een aanleiding voor erfwachtafonden vormen. Uit het kampvuur dat bij zo'n Zonnewende-feest werd aangestoken, zag de voorzeger nogmaals de hele Dietse stamboom opdoemen, waarin de nationaal-socialistische jongeren hun plaats dienden in te nemen :

“Uit deze vlammen rijzen stoere gestalten op : de dijkenbouwers, Robrecht de Fries, Zannekin.

In deze vlammen straalt het genie van Artevelde, van Willem van Oranje.

Door den rooden schijn van het vuur schemert het bloed van de Gemeentenaren, van een Sneysens, van Egmont en Hoorn, van de Brigands, van Renaat de Rudder, Herman van den Reeck, en het nog warme bloed van Joris van Severen en Reimond Tollenaere en allen die aan het Oostfront en het thuisfront vallen.

Laai op, heilige brand ! Toover voor onze oogen het grootsche vizioen van een heerlijke toekomst”⁶⁷.

Hoewel in KSA-kringen de term ‘erfwacht’ werd voorbehouden voor de heemkundige bedrijvigheid, toch werd ook van de Jong-Vlamingen verwacht dat zij meer dan alleen de materiële sporen van het eigen verleden zouden beschermen. Sinds zeventig jaar,

67 “Erfwacht – Zomerzonnewende”, in *Idem*, 1943, nr. 6a (VI.1943), p. 25.

zo verkondigde de West-Vlaamse gouvproost Sylvain Vincke in 1946, was het hun voornaamste taak geweest zich kampvaardig te weer te stellen voor de “hoogste en bedreigde waarden van hun volk”, zoals zij werden gesymboliseerd door het zwartgele leeuwenvaandel. De symbolische aspecten van wat in de nationaal-socialistische jeugdverenigingen ‘erfwacht’ werd genoemd, heetten in KSA-Jong Vlaanderen dan ook veeleer ‘wacht bij het vaandel’⁶⁸. Maar achter deze begrippen ging fundamenteel dezelfde, rituele en antimoderne omgang met het verleden schuil.

IV. Gisteren wordt ‘Vandaag’

Sterker nog dan na de Eerste Wereldoorlog heerste na de Tweede Wereldoorlog het gevoel dat de jeugd moreel ontredderd en losgeslagen van elke traditie was. Dit ‘jeugdprobleem’ werd nu ook erkend op regeringsniveau, waar allerlei initiatieven tot staatsburgerlijke opvoeding en morele regeneratie werden genomen. Aanvankelijk werd in dat verband, vooral door de liberale minister Auguste Buisseret veel verwacht van een hernieuwd romantisch patriottisme, dat onder meer via het geschiedenisonderwijs moest worden overgedragen. De “bewondering voor onze gemeenschappelijke glories” en de “trouw aan onze geschiedkundige herinneringen” waren volgens Buisseret uitermate geschikt om “de continuïteit aan te toonen van de Belgische inspanningen door de eeuwen heen” en om de jongeren een vaderlandse moraal bij te brengen⁶⁹.

Deze strategie bleek echter weinig effectief te zijn. Nadat met de Bevrijding de directe bedreiging van het nationale bestaan, van het historisch erfgoed en van allerlei traditionele verbanden was geweken, ebde ook de roep om retraditionalisering van de maatschappij stilaan weg. De beleidsmakers kozen dan ook al snel en relatief eenduidig voor het tweede, meer actieve en rationele spoor waarover hun ideaal van staatsburgerlijke opvoeding vanaf het begin had gelopen. In die tweede benadering, die gevoed leek te worden door een meer modern historisch besef, werd de concrete betrokkenheid van de jongeren bij instellingen en maatschappelijke verbanden belangrijker geacht dan de bezielende werking van historische voorbeelden⁷⁰. De bevordering van het jeugdwerk door de oprichting, in december 1945, van de Nationale Dienst voor de Jeugd, hoorde in deze optie thuis.

In de jeugdbewegingen zelf werd minder gemakkelijk afstand gedaan van de romantiserende en antimoderne omgang met het verleden. De ongerustheid over de

68 SYLVAIN VINCKE, “De wacht bij het vaandel”, in *Richten*, 11, nr. 6 (IV.1946), p. 87-88

69 Uit omzendbrieven van Buisseret van april 1945 en januari 1946, geciteerd in : BEYEN, *Een bewoonbare geschiedenis...*, p. 387 en 391.

70 Deze twee vormen van staatsburgerlijke opvoeding worden ook van elkaar onderscheiden door DIORIO, *op.cit.*.

onverschilligheid en lusteloosheid van de hedendaagse jeugd, die blootgesteld heette te zijn aan “het verbasterende materialisme en de grootstad-hysterie”, manifesteerde zich er nog sterker dan voorheen ⁷¹. Hoewel de diverse katholieke jeugdbewegingen de kampioenen waren van dit cultuurpessimistisch discours, flakkerde het ook aan socialistische zijde minstens tot halfweg de jaren vijftig geregeld op ⁷². De Socialistische Jeugd, die in 1944 de vooroorlogse Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen had vervangen, droeg haar leden net zoals vóór de oorlog op om temidden van de heersende bandeloosheid “het werk van d’eeuwige gebondenheid te volbrengen” ⁷³. Gezien de hybride oorsprong van de arbeidersjeugdbeweging impliceerde die opdracht ook nu een dubbele zending : enerzijds moesten de jongeren de vlam van het socialisme hoog houden door de historische strijd van de arbeidersbeweging te vervolmaken ⁷⁴, anderzijds dienden zij op een meer algemeen niveau terug te keren naar een authentiek en eenvoudig bestaan. Volledig conform de *Wandervögel*-traditie konden zij dit laatste verwezenlijken door de wijde natuur in te trekken, door de volksmuziek en het vendelzwaaien in ere te houden en door andere ‘gezonde’, bij de gemeenschap aansluitende activiteiten ⁷⁵.

Hoezeer de *Wandervögel*-romantiek in de naoorlogse Socialistische Jeugd bleef doorwerken, bleek ook uit het feit dat het Zonnewendefeest er tot in de vroege jaren zestig werd gevierd. Het feest werd echter ontdaan van zijn natuurmystieke karakter en meer progressief geïnterpreteerd, waarbij de zonnewende niet langer de eeuwige terugkeer symboliseerde, maar aanspoorde tot de strijd met het oog op een definitieve overwinning van het goede op het kwade : “Als wij die dag de overwinning van het licht op de duisternis vieren, of van de waarheid en de gerechtigheid die zegevieren over leugen en onrecht, in een meer symbolische betekenis, dan zijn wij ons wel terdege bewust van de harde strijd die wij dagelijks te voeren hebben, om dat schone symbool tot werkelijkheid te maken” ⁷⁶. Een typisch element uit de oude en antimoderne romantiek werd op die manier gerecupereerd binnen een modern en toekomstgericht programma.

71 Uit : P. BEYER, “Voortrekkersrubriek. Woordje van den commissaris. Voor een broederschap van openluchtlevens en dienst”, in *Leidersblad van het VVKS*, 15, nr. 10 (XI-XII.1944), p. 53-54.

72 Zie onder meer : Bert VAN KERKHOVEN, *Maatschappij en jeugdbeweging*, Antwerpen, 1944, p. 5-6; PIET HEREMANS, “Onze levenshouding”, in *Jeugd*, 4, nr. 5 (II.1948), p. 3; X, “Tegen de natuur in”, in *Idem*, 4, nr. 10 (VII-VIII.1948), p. 2; O. DEBUNNE, “Taak van de hedendaagse jeugd”, in *De Schakel*, nr. 5, V.1952. Sporadisch werd ook tegen dergelijke cultuurpessimistische beschouwingen ingegaan : “25 jaar arbeidersjeugdbeweging”, in *Jeugd*, 5, nr. 8 (VIII.1949), p. 1.

73 Citaat uit Pinksterspel door Bert Van Kerkhoven, afgedrukt in : WD, “De wereld waarin wij leven”, in *Jeugd*, 6, nr. 6 (VI.1950), p. 5.

74 Zie onder meer WD, “18 april 1902”, in *Jeugd*, 3, nr. 7 (IV.1947), p. 1 en 3; “Edmond van Beveren”, in *Idem*, 4, nr. 2 (XII.1947), p. 8; ook de festiviteiten rond de inhuldiging van het Anseele-monument in Gent werden met veel belangstelling gevolgd door de socialistische jongeren, zie onder meer ROLAND, “27 Juni...Vader Anseele’s vereeuwiging te Gent”, in *Idem*, 4, nr. 10 (VII-VIII.1948), p. 2.

75 WIM, “Vendelzwaaien”, in *Idem*, 3, nr. 8 (V.1947), p. 6; “Muziek- en concertleven”, in *Idem*, 4, nr. 6 (III.1948), p. 4-5; SYLVAIN LIBERT, “De moderne beschaving en de mens”, in *Idem*, 8, nr. 5 (VI.1952), p. 3 en 6.

76 “Zonnewende. Gebruiken en betekenis”, in *Vriendschap*, nr. 12 (december 1961), p. 16-17.

De trekkersromantiek was het voornaamste gemeenschappelijke element tussen de socialistische en andere jeugdbewegingen. Het was dan ook niet toevallig vooral in de jeugdherbergen en op trekkerscongressen dat socialistische jongeren hun katholieke en Vlaams-nationalistische generatiegenoten ontmoetten. Tot hun afschuw moesten zij er vaststellen dat bij deze laatsten naast de *Wandervögel*-geest ook de Blauwvoetromantiek, die door de socialisten vrijwel uitsluitend met incivisme werd geassocieerd, nog springlevend was. De inspanningen van de Vlaamse Jeugdherberg Centrale om haar tijdens de oorlog besmeurd blazen van deze smetten te vrijwaren, werden door de Socialistische Jeugd dan ook toegejuicht ⁷⁷.

De bezorgdheid van de socialistische jeugd was niet onbegrijpelijk. Terwijl de zuiver Vlaams-nationalistische jeugdwerking omwille van de bestraffing van de collaboratie naar de semi-clandestiniteit was verdrongen, hadden de katholieke jeugdbewegingen hun cultuurpessimistische diagnose beantwoord met een nog sterkere beklemtoning van de Blauwvoet- en ridderromantiek. Zelfs de Katholieke Arbeidersjeugd, die zich vóór de oorlog bijna integraal op haar apostolische taak had toegelegd, ging tijdens en vooral na de bezetting beseffen dat er “nog veel meer Maceclierenbloed door hun aderen stroomde dan vermoed” – al leidde die vaststelling ook nu nauwelijks tot een uitgewerkte Vlaamse romantiek ⁷⁸. Dat lag anders in de Chirojeugd, waar de regels over de liefde tot Vlaanderen weliswaar uit de belijdenis werden geschrapt, maar waar het ridderideaal en – vooral tijdens de julimaand – het Vlaamse verleden bezielende factoren bleven ⁷⁹.

De verantwoordelijken van de Chirojeugd verleenden aan deze Vlaamse romantiek vrijwel uitsluitend een moraliserende en evangeliserende functie en vertaalden haar niet in een concreet engagement in de moeizaam heropstartende Vlaamse Beweging. Voor het VVKS daarentegen waren beide elementen wel hecht verweven. De algemene scoutsvernieuwing waartoe Van Haegendoren vlak na de bezetting opriep, bestond onder meer in een sterkere benadrukking van de Vlaamse identiteit door een “eigen-christelijk, nationaal romantisme” ten koste van “cow-boy romantisme en roodhuidij” en andere vormen van overdreven “xenophilie” ⁸⁰. Aan die oproep werd niet alleen gehoor gegeven door artikelen over ‘Vlaamse voormannen’ in de scoutsbladen en door een

⁷⁷ Zie onder meer : WD., “Het probleem van het na-oorlogs incivisme”, in *Jeugd*, 5, nr. 9-10 (juli-augustus 1949); MARIANNE, “Kultur’...”, in *De schakel. Uitgave van de SJ-Gent*, nr. 6 (VI.1953); “Alles voor Vlaanderen”, in *Idem*, nr. 7-8 (VII-VIII.1953), p. 3; zie in dat verband ook : LUC SCHOKKAERT, *De Vlaamse problematiek bij de naoorlogse jeugdbewegingen, 1944-1960*, Leuven, lic. verh., 1984, p. 162.

⁷⁸ *Jong-KAJ verover !*, z.p., z.j. [omstreeks 1950]; Dat ook in KAJ-kringen de oorlogservaring zelf een grotere gerichtheid op het Vlaamse verleden had doen ontstaan, blijkt onder meer uit : K.A.J. *Berichten. Richtlijnen voor de plaatselijke afdelingen*, oktober 1940; dat dit nog geen concreet flamingantisch engagement betekende, blijkt uit : SCHOKKAERT, *op.cit.*, p. 161.

⁷⁹ BAETEN, *op.cit.*, p. 199 en 210.

⁸⁰ MAURITS VAN HAEGENDOREN, *Handhaafen bouw ! De vernieuwing van het verkennen in het Vlaamsch Verbond der katholieke scouts*, Brussel, 1945, p. 45-46.

romantische inkleding van de spelen, maar ook door een nadrukkelijke aanwezigheid op IJzerbedevaarten en Guldensporenfeesten én door een concreet engagement voor het Algemeen Beschaafd Nederlands⁸¹. Ondanks de kritiek die van vele zijden, ook binnen de scouts zelf, op dit Vlaams engagement werd uitgeoefend, werd de door Van Haegendoren uitgezette lijn door zijn opvolger Maurits Coppieters enthousiast verder gezet. Diezelfde Coppieters, die door zijn verleden als werkweigeraar tijdens de bezetting een meer onbesproken reputatie bezat dan de controversiële Van Haegendoren, was ook de voornaamste bezieler geweest van de gerevitaliseerde ridder-romantiek binnen de scoutsbeweging⁸². Vanuit zijn onderduikplaats in Zeeland had hij voor de “Jongens van Vlaanderen” een boekje over de ridders geschreven in de hoop dat zij “door het riddervoorbeeld grootmoediger worden en onbaatzuchtig dienstbereid”, en dat zij op die manier Vlaanderen van de ondergang zouden redden⁸³. Het was ook onder Coppieters’ impuls dat in 1954 voor de jong-verkenners het systeem van de ‘Gaalpatrouilles’, een elitewerking die zich spiegelde aan Parsifals lichtende voorbeeld, werd ingevoerd⁸⁴.

Hadden de scouts op die manier de meest duurzame Vlaams-katholieke vertaling gegeven van Baden-Powells chevalereske fantasie, dan kregen Coppieters’ pogingen om ook de Blauwvoetretoriek integraal te bewaren steeds meer tegenwind naarmate het Vlaams-nationalisme tijdens de jaren vijftig opnieuw openlijk in anti-Belgische richting evolueerde. In de in 1944 herziene scoutswet werd immers trouw aan “God en Kerk, Koning en Vaderland” voorgeschreven, en de Belgischgezinde strekking binnen de scouts bleef dan ook sterk. Hoewel ook de KSA haar Vlaamsgezindheid steeds zou blijven combineren met een (vaak weinig enthousiast) Belgisch loyalisme, zou zij zich na de oorlog meer dan ooit profileren als dé behoeder van Rodenbachs erfenis, die volgens haar tijdens het interbellum en de bezetting was misbruikt door de AKVS en het AVNJ⁸⁵. Met haar krachtdadige bevordering van de ‘Jong-Vlaamse’ romantiek wilde ook de KSA in de eerste plaats de strijd aangaan met het in haar ogen voortschrijdende cultuur- en jeugdverval. De strijd die de Vlaamse Beweging sinds het eind van de negentiende eeuw had gevoerd om het Vlaamse volk te redden uit “de zee der ontarding en verwording van de vorige eeuwen”, moest meer dan ooit worden verdergezet nu

81 BERT DE BISSCHOP, *Van ‘Handhaafen bouw’ tot ‘Een nieuwe start’*. *Het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts van 1944 tot 1968*, Leuven, lic. verh., 1997, p. 87-94.

82 Over de controverses rond Van Haegendorens houding tijdens de bezetting, zie CHRISTINE VAN DER CRUYSSSEN, “De zaak ‘Van Haegendoren’ (1944-1950). Spanningen binnen de scoutsbeweging rond Belgicisme, flamingantisme, vernieuwing en de rol van de kerkelijke hiërarchie”, in *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, nr. 1 (1996), p. 75-104.

83 MAURITS COPPIETERS, *De Ridders*, Brussel, 1946, p. 5-6. Het boekje verscheen als nr. 11 van de reeks ‘Ken uw volk’, een reeks die Hugo Verriests ‘Dat volk moeten wij doen herleven’ als motto droeg. Zie daarnaast ook ID., “Ridderschap en ridderidealen”, in *Leidersblad van het VVKS*, 16, nr. 3 (IV.1945), p. 64 en nr. 4 (V.1945), p. 84.

84 Zie daarover: DE BISSCHOP, *op.cit.*, p. 76-78.

85 SYLVAIN VINCKE, “Bezinning over den inhoud van onze beweging”, in *Richten*, 9, nr. 7 (VII.1945), p. 117-118.

Jeugdbewegingen en historisch besef

• "Burchtknepen" bij ridderspelen tijdens de Top '64 van de Chiro te Deurne op 24 mei 1964.
(Foto ARCHIEF CHIRO, Antwerpen)

– zo benadrukte Sylvain Vincke al in 1946 – “nieuwe Aziatische horden” de christelijke beschaving bedreigden⁸⁶. De beginnende Koude Oorlog werd door deze katholieke jeugdverantwoordelijken in hetzelfde antimoderne perspectief geïnterpreteerd als de bezetting die net achter de rug was.

Meer nog dan vóór de oorlog werd de Blauwvoetromantiek na 1944 door de KSA geïntegreerd in een systematisch pedagogisch project, waarbij elke leeftijdsgroep op een aangepaste manier met het Vlaamse verleden in aanraking kwam. Terwijl dat bij de jongsten vooral in het spel, in de ‘trekken’ en in de inrichting van hun ‘KSA-burcht’ moest gebeuren, werd van de ouderen verwacht dat zij zich voorbereidden op het ridderschap, dat zij het verleden met andere woorden actief in zichzelf lieten herleven (waarbij overigens steeds weer werd herhaald dat zij niet in het verleden mochten leven)⁸⁷. Tot de proef die moest worden afgelegd om die verheven status te bereiken, behoorde ook de heldeneis, wat inhield dat men de betekenis en het leven diende te kennen van “drie groote figuren uit onzen nationalen roem”⁸⁸. Historische uiteenzettingen over Vlaanderen en de Vlaamse Beweging vormden meer nog dan vóór de bezetting een belangrijk onderdeel van de werking van deze oudere groepen.

In 1948 kwam de KSA-leiding tot de vaststelling dat zij met deze romantische bezieling de jeugd niet had bereikt en dat in studentenmiddens nog steeds “een lusteloosheid en onverschilligheid” heersten “zoals Vlaanderen er sinds Rodenbach geen kende”. Om dat euvel te verhelpen opteerde zij voor een verdere intensivering van haar romantisch offensief. Het werkjaar 1948-1949 werd in het teken van Hugo Verriests motto ‘Dat Volk moet herleven’ geplaatst, met als doel door een voortdurende contrastwerking tussen het grootse heden en het verworden heden een krachtige Vlaams-katholieke dynamiek bij de Jongvlamingen te doen ontstaan: “Zij moeten als het Kerelskind van Rodenbach het oude verroeste zwaard van vader hersmeden tot een kampvaardig wapen en onverschrokken positie kiezen tegen alles wat de Vlaamse eigenheid ondermijnt”⁸⁹. Ook tijdens de jaren vijftig bleef de KSA, zowel in haar interne werking als in haar publieke optredens, deze doelstelling met grote hardnekkigheid nastreven. Vooral tijdens het

86 Citaten uit K. DEBUSSCHERE, “Katholieke weerbaarheid”, in *Richten*, 10 nr. 3 (XII.1945), p. 33-34, en VINCKE, “De wacht bij het vaandel”, p. 87.

87 G. DE KEERSMAEKER, “Over de Jong-vlaamse ridderidee”, in *Richten*, 10, nr. 8 (VI.1946), p. 139-142. Dat trouw aan de traditie geen vastroesten in de traditie mocht betekenen, werd op vele plaatsen benadrukt, onder meer “Recht als een zwaard”, in *Idem*, 11, nr. 2 (X.1946), p. 39-41; “Naar oude ridderzede (Banronde over het tiende wetspunt)”, in *Idem*, 11 nr. 6 (II.1947), p. 196-198; HENDRIK VAN NIEUWLAND, “Na de Gouwdagen”, in *Idem*, 11, nr. 7 (III.1947), p. 217-219; *Idem*, “Stafronde”, in *Idem*, 12, nr. 1 (IX.1947), p. 1-2; over de romantiek voor de jongere afdelingen, zie vooral: “De romantiek in de Jongknepenwerking”, in *Idem*, 11, nr. 8 (IV.1947), p. 253-256, en “Jong-knepenwerking. Missie-kruistocht”, in *Idem*, 12, nr. 1 (IX.1947), p. 38-43.

88 “Schild en zwaard - Rondom de ridderproef. De heldeneisch”, in *Idem*, 10, nr. 8 (VI.1946), p. 144-145.

89 W.E.H. VINCK, “Dat volk moet herleven”, in *Richten*, 11, nr. 1 (IX.1948), p. 2-6. Citaten p. 2 en 4; de klacht dat ook de studenten diep waren aangetast door het “moderne heidendom” had Vinck anderhalf jaar eerder al geuit in zijn artikel “Jeugdrevolutie”, in *Idem*, 11, nr. 7 (III.1946), p. 196-198.

Guldensporenjaar 1952 en het Rodenbachjaar 1956 werden de Jongvlamingen opgeroepen zich in te spannen voor “de éne ‘grote terugkeer’ van heel Vlaanderen naar zijn eigen verleden en zijn eigen bestemming voor de toekomst”⁹⁰. Juist omdat het zich richtte op de integrale herleving van een geïdealiseerd Vlaanderen, had het Vlaamsgezind discours van de KSA een exclusivistisch en fundamentalistisch karakter, waardoor haar gepredikt loyalisme tegenover de Belgische staat en tegenover de democratische waarden vaak weinig overtuigend was.

Het Rodenbachjaar 1956 lijkt echter, retrospectief gezien, een indrukwekkende zwanenzang te hebben betekend voor deze romantische, op stug eigenbehoud gerichte basishouding van de KSA. Werden al in de vroege jaren vijftig voorzichtige en nauwelijks opgevangen pleidooien gehouden om een op ‘de andere’ georiënteerde sociale zin als hoofddoel van de KSA-werking voorop te stellen, dan brak deze visie aan het einde van dat decennium plots op vrij grote schaal door⁹¹. Inspelend op de Wereldtentoonstelling die in 1958 in Brussel doorging, werd de Jonghernieuwer- en Hernieuwerwerking in januari van dat jaar onder het motto ‘Ramen open’ geplaatst, waarbij enerzijds de mogelijkheden werden benadrukt die de globalisering bood voor de christianisering van de wereld, maar waaruit toch ook een gegroeide belangstelling voor andere culturen sprak⁹². Vanaf datzelfde jaar werden in de KSA-bladen bovendien analyses gewijd aan de veranderende geestesgesteldheid van de jeugd, die – in navolging van de Duitse socioloog Helmut Schelsky – de ‘sceptische generatie’ werd genoemd. Deze jeugd, zo werd vastgesteld, had lak aan tradities en voelde weinig voor romantiek – een vaststelling die door het dalende aantal aanmeldingen voor de ridderschapsproef leek te worden bevestigd⁹³. Anders dan voorheen vormde deze diagnose echter nauwelijks een reden tot bezorgdheid. De genoemde karakteristieken werden door sommigen zelfs positief geïdentificeerd, als een bewijs dat de nieuwe jeugd naar waarachtigheid streefde en oog had voor de sociale realiteit. Haar “meer relatieve kijk op het volkseigene”, zo benadrukte de psycholoog en werkleider aan het Leuvense Studiecencentrum voor Jeugdwerk Henri Cammaer in *Richten*, opende bovendien perspectieven voor een meer respectvolle houding tegenover andere volkeren en andersdenkenden⁹⁴.

90 “Officiële verklaring van de algemene leiding van KSA-Jong-Vlaanderen, in vergadering bijeen op 15 januari 1952 : KSA en het Guldensporenjaar”, in *Richten*, 16, nr. 6 (II.1952), p. 397; over het grote kamp dat KSA en VVKS bij die gelegenheid in Kortrijk gezamenlijk organiseerden, zie “Groeninghekamp”, in *Idem*, 16, nr. 9 (VI.1952), p. 553-555; over het KSA-programma tijdens het Rodenbachjaar, zie : “Een Vlaams actieprogramma”, in *Idem*, 20, nr. 1 (X.1955), p. 16-19; specifiek over de feesten die tijdens dat jaar werden georganiseerd (mét een grote historische stoet), zie : “Rodenbachfeesten. Programma”, in *Idem*, 20, nr. 10 (VI.1956), p. 4-5. Zie voorts ook : LUC SCHOKKAERT, “De katholieke jeugdbewegingen en de IJzerbedevaart, 1945-1960” en “De katholieke jeugdbewegingen en het Vlaams-nationale zangfeest, 1945-1960”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1986 (45), resp. p. 40-58 en 93-117.

91 Voor zo’n vroege voorbode van de nieuwe visie, zie : “Onze taak in de twintigste eeuw”, in *Richten*, 17, nr. 5 (I.1953), p. 299-300.

92 *Richten*, 22, nr. 6 (I.1958), p. 7-8.

93 “Ridderschap in KSA-Jong Vlaanderen”, in *Richten*, 23, nr. 6 (II.1959), p. 23-24.

94 HENRI CAMMAER, “Vlaamse aktie en vorming”, in *Idem*, 23, nr. 8 (IV.1959), p. 2-4.

Jeugdbewegingen en historisch besef

- VKSJ-leden tijdens een uitstap op de Kemmelberg in 1963. De kledij en haardracht van de VKSJ-leden tijdens de jaren zestig verandert grondig. Het uniform en de haarvlechten maken plaats voor bonte vrijetijdskledij. Broek en sweater zijn tekenen van de opkomende emancipatie van de vrouw.

(LUC SCHOKKAERTS & LUC VINTS, *Bewogen beweging. 60 jaar KSJ-KSA-VKSJ*, Leuven, 1988, p. 83)

Dergelijke analyses betekenden niet dat een naar zelfbevestiging en -verdediging strevende romantiek meteen uit de beweging verdween. “Laat de oude vlaggen in uw jonge handen beven, Geef aan de grote doden nieuwe steun”, zo klonk het nog in juni 1958 tijdens een door de KSA georganiseerde Vlaamse avond, en ook de erfacht

bleef tot in de vroege jaren zestig een onmisbare vaardigheid voor de KSA-er⁹⁵. Toch werd de nieuwe benadering al tijdens het werkjaar 1959-1960 geofficialiseerd. Het globale programma voor dat jaar kreeg immers de laconieke slogan ‘Vandaag’ mee, wat een aansporing tot de jongeren impliceerde om “mee te staan in de woeling van de moderne tijd”, veeleer dan te “leven in een afgedaan verleden of in een problematische toekomst”⁹⁶. Heel wat activiteiten werden in het teken geplaatst van moderne media en cultuurvormen, en voor de romantische inkleding van spelen werd steeds meer naar verre landen dan naar een ver verleden of een ongerepte natuur verwezen. Dat een gelijkaardige omslag zich ook in de scoutsbeweging voordeed, kan worden afgeleid uit het feit dat in 1964 de Graalpatrouilles werden vervangen door een gelijkaardig systeem van imaginaire expedities, die de padvindsters nu eens naar de Himalaya of de Zuidpool, dan weer met de Kontiki rond de wereld voerden⁹⁷. Niet langer het voorbeeld van historische figuren maar dat van ontdekkingsreizigers diende de jongeren tot grootse daden te stimuleren.

Hoewel vele vormen uit de ‘oude’ jeugdbeweging nog lang bleven voortbestaan, was de ommezwaai die zich omstreeks 1960 voordeed radicaal en diepgaand. Voor Karel Peeters, de toen zesentwintigjarige Nationaal Secretaris van de KSA, klonk de door zijn voorgangers gekoesterde “romantische ‘Sehnsucht’ naar een ver verleden, dat toch nooit zal terugkeren” reeds in 1961 “totaal onwaarschijnlijk”⁹⁸. De oude, met veel bombast gezongen liederen “over Vlaanderen dat zou herrijzen, over koene kerels die oprukken om volk en land te veroveren voor Christus” wekten zelfs de spotlust op van een nieuwe generatie KSA-ers⁹⁹. Hun radicaal flamingantisme bleef overeind, maar in de motivatie ervan namen sociaal-progressieve motieven de plaats in van een uit de nevelen der tijden opdoemend beeld van het ideale Vlaanderen¹⁰⁰.

95 “Dienstwerking: volkskunst in volksdienst”, in *Idem*, 22, nr. 10 (VI.1958), p. 17-20; voor de eisen die ook nog tijdens de late jaren vijftig en vroege jaren zestig aan de erfwachter werden gesteld, zie: “Mijn boeiend jongknepenleven”, in *Idem*, 24, nr. 2 (X.1959), p. 25; “Jonghernieuwerwerking. Operatie molens”, in *Idem*, 25, nr. 6 (Paasvakantie 1961), p. 22. Zie voor de doorwerking van oudere jeugdbewegingsvormen ook onder meer: “Knepenwerking. Adel is plicht. Levensboetsering: Hij dient zijn volken land in liefde en sterke trouw”, in *Idem*, 23, nr. 9 (V.1959), p. 19.

96 “Een modern jaarprogramma: Vandaag”, in *Richten*, 24, nr. 1 (IX.1959), p. 11-12. Zie voor verwerpingen van het cultuurpessimisme ook, in datzelfde nummer, het artikel “Vandaag” (p. 19), evenals “Hernieuwerwerking. Modern ritme...vandaag”, in *Idem*, 24, nr. 7 (Grote vakantie 1960), p. 10-11. Ook het jaarthema voor 1960-1961, “Nieuwe Kansen”, stond in het teken van dit *aggiornamento*, zie daarover verschillende bijdragen in: *Idem*, 25, nr. 1 (IX.1960).

97 Zie daarover en meer in het algemeen over de vernieuwing binnen de scoutsbeweging: DE BISSCHOP, *op.cit.*, p. 112-142.

98 KAREL PEETERS, “Bezinning op de jeugdbeweging”, in *Richten*, 25, nr. 6 (Paasvakantie 1961), p. 202-203.

99 “Hernieuwerwerking. Dood van idealen? Ja! 2. Actualiteit”, in *Idem*, 25, nr. 6 (Paasvakantie 1961), p. 213-224.

100 Dat verwerpingen van de oude, “holle romantiek” ook konden gepaard gaan met oproepen om Vlaanderens verleden beter te leren kennen en waarderen, blijkt onder meer uit: “Hernieuwerwerking. Eerste ronde. Kaarten op tafel? Ja!”, in *Richten*, 25, nr. 8 (grote vakantie 1961), p. 292-293.

Een verklaring voor deze bruuske verandering kan in verschillende richtingen worden gezocht. Een loutere verwijzing naar het Schoolpact van 1958, dat de levensbeschouwelijke polariteit naar de achtergrond verschoof en daardoor ook het vuur van het katholieke (én socialistische) apostolaat deed bedaren, kan in dit verband zeker niet volstaan. Door datzelfde Schoolpact kwam immers energie vrij voor het voeren van de communautaire strijd, wat meteen ook een consolidatie van het ‘volkse’, naar het verleden verwijzende discours had kunnen teweeg brengen. Dat dit laatste niet gebeurde, had waarschijnlijk dan ook meer te maken met wereldomspannende gebeurtenissen, zoals de dekolonisatie én de snelle groei van de communicatietechnologie, die het terugplooiën op de eigen identiteit tot een hachelijke onderneming maakten. De Wereldtentoonstelling van 1958, die in jeugdbewegingskringen op veel belangstelling kon rekenen, speelde daarbij een nauwelijks te overschatten attenderende functie, omdat zij deze evoluties tastbaar en in hun naakte onomkeerbaarheid toonde.

Toch konden deze evoluties slechts een dermate diepe indruk nalaten omdat ze werden ervaren door een generatie jongeren die er ontvankelijk voor was. Aan het einde van de jaren vijftig werden in de jeugdbeweging voor het eerst posten met verantwoordelijkheid bezet door een lichte jongeren voor wie de tussenoorlogse ‘tijd van de idealisten’ hooguit nog een herinnering, maar zeker geen generatievormende gebeurtenis meer was¹⁰¹. Zij waren geboren kort vóór of tijdens de Tweede Wereldoorlog en opgegroeid tijdens de ‘nuchtere’ jaren vijftig, waarin Europa volop onder de invloed van de Amerikaanse cultuur kwam en het verzet tegen de moderniteit en democratie niet anders dan donquichottesk kon zijn.

Diezelfde tendensen van globalisering en modernisering droegen er ook op ruimere schaal toe bij dat de West-Europese cultuur definitief afstand nam van de doden die ze tot dan met een zekere aandring had laten verderleven. Het trauma van de moderniteit leek verwerkt te zijn, zodat het ‘oude’, antimoderne historische besef niet langer functioneel was. Wat na de ‘dood van het verleden’ overbleef, was een erkenning van de onmetelijke afstand die het heden van het verleden scheidde¹⁰². Zelfs het ‘humanistische’ zoeken naar voorbeelden in het verleden was in die postmoderne context problematisch geworden. De geschiedenis kon geen leermeesteres meer zijn maar hooguit nog een ‘vreemd land’, waarvan de exploratie weliswaar verrijkend kon zijn, maar dat ook uit louter nieuwsgierigheid of vanuit een overwegend misprijzende houding mocht worden bezocht¹⁰³. Vanaf de vroege jaren zestig was het zelfs voor

101 Daarop wordt de aandacht onder meer gevestigd door LOUIS VOS, “De politieke kleur van jonge generaties”, in RUDI VAN DOORSLAER e.a., *Herfsttij van de twintigste eeuw. Extreem-rechts in Vlaanderen, 1920-1990*, Leuven, 1992, p. 15-46, aldaar p. 44.

102 Voor de formule ‘dood van het verleden’, zie : J.H. PLUMB, *The death of the past*, Londen, 1969; zie in dat verband onder meer ook : OSCAR HULSHOF, “Over de teloorgang van het levend verleden”, in *Aanzet*, 1993 (11), p. 155-166.

103 DAVID LOWENTHAL, *The past is a foreign country*, Cambridge, 1985; KEMP, *The estrangement*, benadrukt dat het moderne historische besef doordrongen is van misprijzen voor het verleden.

de Vlaamse, voornamelijk katholieke jeugdbewegingen niet langer mogelijk deze fataliteit te ontkennen.

V. Besluit

De conjunctuur van het antimoderne historische besef loopt in hoge mate parallel met die van de traditionele jeugdbewegingscultuur. Beide vonden hun oorsprong in hetzelfde trauma en werden intenser beleefd naarmate dat trauma acutere vormen aannam. Het was dan ook niet toevallig dat de jeugdbewegingsgedachte het best gedijde in de schaduw van katholicisme en Vlaams-nationalisme, twee levensbeschouwingen die tijdens het interbellum diep doordrongen waren van antimoderne ressentimenten, terwijl zij aan socialistische zijde steeds min of meer het karakter van een ondergeschoven kind behield. Het toekomstgerichte, emancipatorische ideaal van de socialistische beweging (zoals die zich althans in België, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland, had ontwikkeld) liet weinig ruimte voor de nostalgische heroïek die een onmisbaar onderdeel uitmaakte van de jeugdbewegingscultuur. Meer in het algemeen lijkt de cruciale rol van het antimoderne historische besef in de jeugdbewegingscultuur ook een verklaring te bieden voor het relatief grote succes (in vergelijking met bijvoorbeeld Franstalig België) van het fenomeen jeugdbeweging in Vlaanderen. Al in de loop van negentiende eeuw immers was een, meestal katholiek ingekleurde, nostalgie naar een pre-industrieel verleden een vast onderdeel geworden van een aan belang winnende Vlaamse identificatie¹⁰⁴. De jeugdbewegingen hadden weinig moeite zich in deze evolutie een speerpuntfunctie toe te eigenen.

Wanneer na de Tweede Wereldoorlog de opringende moderniteit niet langer als een traumatische ervaring werd ervaren en de roep om retraditionalisering van de maatschappij steeds futielier werd, klampten vooral de katholieke jeugdbewegingen zich desondanks hardnekkig vast aan het antimoderne historische besef, waarvan zij eenzame pleitbezorgers en dragers werden. Zij slaagden er echter niet in de oude romantiek effectief bij de jeugd te laten herleven, zodat vijftien jaar na de oorlog ook zij hun georganiseerde nostalgie lieten varen en resoluut aan de toekomst gingen bouwen.

In de kleine eeuw die dat proces overspande – grofweg tussen 1870 en 1965 – had de jeugdbeweging Vlaanderen voortdurend en op indringende wijze aan zijn verleden herinnerd. Samen met de school en andere culturele actoren had zij er borg voor gestaan dat het historisch besef bij de jongeren relatief levendig bleef – al beantwoordde aan de hooggestemde jeugdbewegingsretoriek ongetwijfeld niet steeds een reëel jeugdig enthousiasme. De democratische gezindheid of ruimdenkendheid van die jongeren

¹⁰⁴ Het belang van die groeiende Vlaamse identificatie (tegenover een meer 'industrieel' Waals zelfbeeld) wordt op overtuigende wijze aangetoond door HENK DE SMAELE, "Omdat we uwe vrienden zijn!" *Religie en partij-identificatie, 1884-1914*, Leuven, proefschrift, 2000, p. 299-406.

Jeugdbewegingen en historisch besef

had zij daarmee echter niet bevorderd, eerder integendeel. De *rückwärtsgewandte*, naar historische binding zoekende mentaliteit die ermee gepaard ging, leidde bijna automatisch tot een exclusivistische en defensieve houding. Vanuit democratisch oogpunt, zou een teveel aan verleden wel eens gevaarlijker kunnen zijn dan een tekort. Het ‘falende historische bewustzijn’ hoeft dan ook niet per definitie een reden tot pessimisme te zijn.

* MARNIX BEYEN (°1971) is als post-doctoraal onderzoeker van het departement geschiedenis verbonden aan de KU Leuven, waar hij in 1999 promoveerde op het proefschrift *Een bewoonbare geschiedenis. De omgang met het nationale verleden in België en Nederland, 1938-1947. Zijn onderzoek betreft de intellectuele geschiedenis en de geschiedenis van de parlementaire cultuur in België en Nederland tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw.*